

**VIIPURIN
SUOMALAISEN KIRJALLISUUSSEURAN
TOIMITTEITA**

17

Viipurin Suomalaisen
Kirjallisuusseuran
Toimitteita

17

Monikulttuurisuuden aika
Viipurissa

toimittaneet

Pentti Paavolainen & Sanna Supponen

HELSINKI 2013

ISSN 1236-4304 (SARJA; PDF)

Sisällys

Monikulttuurisuuden aika Viipurissa	5
<i>Pentti Paavolainen & Sanna Supponen</i>	
Saksalainen Viipuri	12
<i>Robert Schweitzer</i>	
Venäläiset Viipurissa: kielellisiä, kansallisia ja kulttuurisia ristiriitoja 1800-luvun alkupuolella	34
<i>Piia Einonen</i>	
Viipurinruotsalaiset	52
<i>Marika Tandelfelt</i>	
Viipurin suomalaistuminen	74
<i>Yrjö Kaukiainen</i>	
Henkilöhakemisto	

Monikulttuurisuuden aika Viipurissa

Pentti Paavolainen & Sanna Supponen

Monikulttuurisuuden aika Viipurissa oli teemana Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran kolmannessa tutkimuspäivässä, joka pidettiin 6.9.2012 Helsingissä Tieteiden talolla.

Monikulttuurisuus on yksi niistä Viipuria koskevista myyteistä, jotka elävät vahvasti yleisessä tietoisuudessa, kuten tutut väittämät osoittavat:

Viipuri oli Suomen kansainvälinen kaupunki.

Viipurissa kaikki kielet ja kansanryhmät elivät sovussa keskenään.

Viipuri oli suvaitsevainen ja salliva kaupunki.

Viipuri oli monikulttuurinen yhteiskunta.

Näillä väitteillä on ilman muuta katetta niille sukupolville, jotka 1920- ja 1930-lukujen Viipurissa kasvaneina tai sitä tuntevina vertasivat omaa kaupunkiaan muihin Suomen kaupunkeihin. Viipuriin voidaan todennäköisesti verrata Helsinkiä 1900-luvun alussa ja taas 2010-luvulla. Väitteet eivät sinänsä ole vääriä, niitä tukevat monet dokumentoidut muisti- ja kokemustiedon ilmaisut, mutta niitä on toistettu niin usein myös idealisoivassa ja nostalgisessa tarkoituksessa, että ne ovat tärkeä osa siitä, minkä tunnemme Viipuri-myyttinä tai Viipuri-mytologiana. Samaan tapaan kuin Pietarin kaupungilla on oma kirjallis-historiallinen mytologiansa, on Viipuri Suomessa saanut oman mytologiansa juuri menetyksen kautta. Venäjällä uusi Viipuri-käsitys on kehkeytymässä, mikä sekin ammentaa kaupungin historiasta.

Myytit syntyvät siten, että ne kokoavat tarjolla olevista aineksista syntytilanteen kannalta siihen parhaiten sopivat elementit. Myytti saa tarinallisen muodon, jota toistamalla moderni myytti pian tunnistetaan. Myytti on siis toistettu, vakioinen, uskomuksenomainen kertomus, jonka mukaan yhteisöt orientoivat toimintaansa. Myytit aina myös vaikuttavat omassa ajassaan toimintaa ohjaavasti. Poliitikoille, populistille ja muistelijoille myytit ovat erityistä käyttövoimaa, jolla on riittävästi uskomusperustaa, mutta jonka kriittistä paikkansapitävyyttä ei kuulukaan kyseenalaistaa. Myytin kumoaja ja vastamyytin rakentaja on helppo vihollinen, mutta myytin maltillinenkin purkaja saa osakseen yhteisöltä ankaran tuomion, sillä se jättää yhteisön epätietoiseksi omasta orientaatiostaan ja toimintansa suunnasta.

Humanistiset tieteet joutuvat operoimaan monella tavalla myyttien kanssa. Niiden asema taiteiden historiaa analysoitaessa on keskeinen – ja niihin turvaudutaan nykytaiteessa toistamiseen. Myytit eräänlaisena pseudo- tai alkutieteenä asettuvat myös osaksi tieteiden historiaa, ei vähiten historian-tutkimuksen historiaa. Samalla ne ovat tutkimuskohde folkloristiikalle ja uskontotieteille, politiikan ja viestinnän tutkijoille. Näiden tieteiden puolella on oltu joko kiinnostuneita siitä, millaiset myytit minäkin aikana ja missäkin poliittis-kulttuurisissa olosuhteissa ovat suosittuja ja millaisia myyttejä luodaan erilaisiin tarkoituksiin; minkä ajanjakson historia kaivetaan esiin uusia kansallisvaltioita kootessa tai niitä hajotettaessa. Myyttiset historiankäsitteet ovat tulenarkaa polttoainetta.

Rinnakkainen lähestymistapa tutkii, mitä myyttisten lauselmien takana on. Missä määrin myytti ”oikeasti” pitää paikkansa, onko populaariksi levinnyt historiankäsitteys perusteltu vai ovatko sen lähtökohdat, perusoletukset ja tosiasia-aineistot kenties katteettomat? Tulisiko jotkut historiaa tai meidän tapauksessamme Viipuria koskevat ”uskomuslauseet” lopullisesti hylätä? Historiantutkimuksessa jotkut päätelmät ja yleistason lausumat kumoutuvat, toiset saavat kriittisen tutkimuksenkin jälkeen vahvistusta.

Viipurissa tietoisuus kaupungin omasta monikulttuurisesta historiasta artikuloitiin jo 1800-luvun lopulla, samaan aikaan kun Viipuri koki ennen näkemättömän kasvun ja vaurastumisen. Silloin se sai viimeisen suuren kasvupotentiaalinsa suomenkielisen väestön virratessa kaupunkiin. Samaa

aikaan valtiotason poliittiset jännitteet alkoivat myös näkyä paikallisesti. Kaupungin väestö- ja kielisuhteet olivatkin vuosisatojen aikana muuttuneet ensisijaisesti valtiollisten muutosten seurauksina.

Viipurin kielet ja vaiheet

Alkuperäisen kalastajakylän ja kauppapaikan kieli lienee ollut varhainen suomalainen tai karjalainen kielimuoto. Itämeren alueen kauppakieli oli saksa ja Ruotsin valtakunnan hallintokieli ruotsi. Pietarin perustaminen ja Viipurin ensimmäinen valloitus 1710 muuttivat tilanteen, mutta ei yksiselitteisesti, sillä Venäjän imperiumi oli monikielinen. Viipurin edistyksellisen koululaitoksen kieleksi tuli kauppiassukujen kieli, saksa. Vaikka Viipurin kuvernementti liitettiin muuhun Suomeen 1812, alkoivat kielisuhteet muuttua ruotsinkielisen eduksi vasta 1840-luvulla. Pian sen jälkeen alkoi jo suomenkielisen väestön invaasio kasvavan teollisuuden ja kaupan myötä. Saimaan kanava teki Viipurista ”savolaisten pääkaupungin”: tuleehan jopa kalakukon ”kukko” ilmeisesti saksan sanasta *Kuche*, kakku, leivonnainen. Viipurissa oli voimakas juutalainen yhteisö ja siellä asui myös islaminuskoisia tataareja. Suomessa liikkuva romaniväestökin oli virallisesti kirjoilla Viipurissa.

Mutta olivatko väestöryhmien väliset suhteet niin ystävällismielisiä kuin Viipuri-myytti väittää? Kuinka paljon arkielämässä oli keskinäistä kilpailua ja kyräilyä, eristäytymistä ja eristämistä, jopa halveksuntaa ja vainoa? Kielet ja etnisyydet olivat ja ovat samalla myös sääty- ja luokkakysymyksiä, uskontokuntien kilpailua ja rinnakkaiseloja eri elinkeinojen luvanvaraisuutta ja joidenkin väestöryhmien emansipaatiota. Myytin mukaan viipurilainen pärjäsi tarvittaessa kaikilla neljällä kielellä – *auf allen vieren*. Lisäksi murteellisuudet ja paikalliset sanonnat vaativat esimerkiksi ruotsinkielisen ylioppilastutkinnon arvostelussa erikoistietämystä, kuten Marika Tandefeltin artikkelista selviää.

Suomen itsenäistyessä Viipuri oli punaisten suomalaisten viimeisiä etappeja, mutta sodan kiihtyneessä tilassa valkoisten vielä toimeenpanemat

rangaistukset kohdistuivat punaisten lisäksi Viipurin etnisesti venäläiseen, mutta poliittisesti valkoiseen väestöön. Traaginen ja viinanhuuruinen riita Toivo Kuulan ja Jean Sibeliuksen marssien paremmuudesta oli myös kieli-kysymys. Entä oliko Viipuri aidosti monikulttuurinen Suomen itsenäisyyden kahtena vuosikymmenenä? Miksi sitten Viipurin venäläiset joutuivat suomentamaan tai katkaisemaan sukunimestään tunnistettavat päätteet? Neuvostoliiton ja Venäjän aikaa Viipurissa ei voitane myöskään pitää kiis-tatta monikulttuurisena, ellei ajatella, miten monista suunnista Viipurin uusi väestö sinne muutti.

Tänään Viipurin kouluissa joudutaan opettamaan venäjän ja englannin lisäksi uzbekkia, etelästä tulevien siirtotyöläisten kieltä. Monikulttuurisuus on taas kaikkialla ajankohtainen teema, joka myös Venäjän toivottavasti suvaitsevammaksi avautuessa alkaa koskettaa nykyistä Viipuria. Alkaako Itä-Suomesta joskus taas ”paluumuutto” Viipuriin? Viipurin monikult-tuurisuus on ajallinen suure. Siitä tutkimuspäivän ja Toimite 17:n otsikko Monikulttuurisuuden aika Viipurissa.

Seminaari ja artikkelit

Toimite 17 rakentuu hieman toisin kuin millaisena seminaari toteu-tui. Seminaarin esitelmien pitäjiksi saatiin alojensa parhaita asiantun-tijoita, jotka käsittelivät tematiikkaa neljän eri kieliryhmän näkökul-masta. Historioitsijoiden, professori **Yrjö Kaukiais**en, dosentti **Robert Schweitzerin** ja yliopistotutkija FT **Piia Einosen** esitelmät, ja niistä muo- katut artikkelit muodostavat toimitteen rungon. Esitelmöitsijäksi oli lupau- tunut myös kielisosiologian näkökulmasta puhuva professori **Marika Tandefelt**, joka joutui peruuttamaan esiintymisensä, mutta ystävällisesti oli valmis muokkaamaan esityksensä julkaistavaksi tässä antologiassa. Siitä hänelle kiitos.

Viipurin juutalaisyhteisöä ja sen aktiivista kirjallista toimintaa käsitteli tieto- kirjailija ja kustannustoimittaja FM **Jukka Hartikainen**. Koska Hartikaisen varsin kattava osin samoja teemoja käsittelevä kirjoitus laajoine kuvituksi-

neen ja liitteineen on ilmestynyt *Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteessa nro 12* (1998), todettiin että erillinen julkaiseminen uudelleen ei ole tarpeen. Tältä osin lukijaa kehoitetaan tarttumaan tuohon toimitteeseen, joka tulee ilmestymään myös sähköisessä muodossa VSKS:n verkkosivuilla.

Tutkimuspäivän kokoavan puheenvuoron käyttäjäksi oli lupautunut professori **Matti Klinge**, jonka otsikkona oli katsaus kolmen kaupungin suhteisiin, otsikolla ”Viipuri – Pietari - Helsinki”. Esitelmä oli vapaamuotoinen ja sisälsi perhehistoriaan liittyviä elementtejä Klingen tuolloin valmistamassa olevista muistelmista. Professori Klinge on käsitellyt Itä-Suomen aatehistoriaa tuotannossaan jo 1970-luvun alusta alkaen ja määritellyt tutkimusparadigmaa sen jälkeen. Joukko perustavanlaatuisia tekstejä on ilmestynyt uusintapainoksina teoksessa *Leninin ja Bernadotten välissä*, alun perin vuodelta 1975. Uusintapainos on saanut alaotsikokseen *Vihan veljet ja kansallinen identiteetti* (2012), mihin Klingen seminaarissa esittämien pohdintojen osalta viitataan.

Käsillä oleva Toimite 17 käsittelee siis monikulttuurisuuden rakentumista ja vuosikymmeniä, jolloin sillä oli aktiivinen vaikutuksensa Viipurin kaupungin kokonaisuudelle. On kuitenkin tulevan tutkimuksen paikka selvittää kieli- ja kansallisuuskiistojen kärjistymistä, yksikielisen kansallisvaltion periaatteiden sopivuutta perinteiseen rajakaupunkiin – rajaan nimenomaan välittäjän merkityksessä. Viipurin 1900-luku on tässä suhteessa dramaattinen. Lähes kaikki tämän Toimitteen kirjoittajat käsittelevät niitä ajallisia muutoksia, joita väestösuhteissa tapahtui. Rivien väleistä antavat kaikki kirjoittajat myös väestöryhmien välisten jännitteiden näkyä: Viipurissa riittää tutkittavaa.

Toimitus toivoo tässä julkaistavien artikkelien pitävän yllä ja luovan kiinnostusta Viipuria koskevan tutkimustiedon ajantasaistamiseen.

Toimite 17 sisältö ja kirjoittajat

Dosentti **Robert Schweitzer** on Lübeckin kaupungin tieteellisen kirjaston johtaja ja toimii Suomessa Theodor Aue -säätiön tutkimusjohtajana. Hän on väitellyt Saksassa Suomen autonomian ajasta ja tutkinut Pietarissa toiminutta Suomen Asiain komiteaa (1857–1891), sekä julkaissut Venäjän keisarikunnan ja Suomen sekä Saksan välisistä yhteyksistä. Viipuria koskien Schweitzer on julkaissut teoksen *Die Wiborger Deutschen* (1993). Artikkelissaan hän viittaa saksankielisen väestönosan pitkään läsnäoloon Viipurissa viimeistään Pähkinäsaaren rauhasta (1323) alkaen. Saksalaisen romantiikan myötä orastava isänmaa-runous sai ilmaisunsa Viipurissa ilmestyneessä August Thiemen *Finnland* -runoelmassa, jonka tuore neli-kielinen editio (2012) on vastikään ilmestynyt. Käsillä olevassa artikkelissa hän tarkastelee saksalaisen väestönosan asemaa aina itsenäistymiseen saakka.

Yliopistotutkija, filosofian tohtori **Piia Einonen** Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitokselta, on väitellyt (2005) Tukholman porvaristosta, vallankäyttäjänä ja vallankäytön kohteena. Hänen monia tutkimusteemojaan ovat kaupunkihistoria, hallintohistoria, yliopistohistoria, poliittinen kulttuuri, juorut ja huhut, identiteetti, etnisyys, esimoderni aika, autonomian aika ja 1900-luvun alku, Tukholma ja Viipuri. Hän on mukana tutkimusprojektissa ”Varhaismoderni arki ja ajattelu” sekä ”Rajalla halkaistu kansa. Karjalaisten kansallisidentiteetin, uskonnon ja kielen kehitys 1809-2009”. Artikkelissaan Einonen lähilukee Viipurin raadin ja maistraatin asiakirjoja ja tutkii niiden tapaa käsitellä venäläistä väestöä, sen saamia kaupunkioikeuksia ja mahdollisuuksia eri elinkeinoihin. Muista poiketen hän kirjoittaa muutaman esimerkin kautta ja osoittaa niitä melko syvällisiä kulttuurieroja, joita viipurilaiset kohtasivat venäläisen väestönosan kanssa kuten kysymykset elinkeinokilpailusta tai maaorjien oikeudesta avioitua.

Professori **Marika Tandefelt** *Svenska Handelshögskolanista* on lingvisti historioitsijoiden joukossa. Hän on erityisesti kaksikielisyyden tutkija, mikä johdatti hänet laatimaan Viipurin eri kieliä koskevan julkaisun: *Viborgs fyra språk under sju sekel*. Teos ilmestyi 2002 ja sen taustalla oli useita tutkimusprojekteja. Kielen käyttöä koskevan historian selvityksen ohessa Tandefelt esittelee aineistoa, jota hän on kerännyt vanhoilta kaksikielisiltä viipurinruotsalaisilta. Hän yhdistää yksityiskohtaiset havainnot monikielisyyden käytännöistä laajempaan ajalliseen viitekehykseen.

Professori **Yrjö Kaukiainen** on Suomen talous- ja sosiaalhistorian *grand old man*, joka on ahkeroinut niin *Kymenlaakson historian* kuin meneillään olevan *Viipurin Läänin historia*-hankkeen päätoimittajana. Hänen väitöskirjansa *Suomalaisen talonpoikaispurjehduksen historia (1810–1853)* ilmestyi jo 1970. Ahkerana tutkijana on ehtinyt käsitellä valtavan määrän aihepiirejä, kuten merellisten paikkakuntien historioita, erilaisia osioita merenkulun historiasta, merenkulun hallintoa, tapauskertomusta oululaisesta laiva ”Toivosta” sekä toimittaa *Suomen talous historian* ensimmäistä osaa. *Viipurin läänin historiassa* Kaukiainen kirjoittaa väestömuutoksista, jotka olivat yhteydessä koko maan elinkeinorakenteen muutokseen. Tässä julkaistava yleiskuvan tarjoava artikkeli käsittelee kaupungin suomalaistumista monelta näkökulmalta, väestökehityksen, koulujen, kansalaisjärjestöjen ja lehdistön kautta.

Kirjan ovat toimittaneet Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran esimies dosentti **Pentti Paavolainen** ja sihteeri-tiedottaja HuK **Sanna Supponen**. Supponen on vastannut myös kirjan taitosta.

Toim. huom. Viitteissä käytetään Viipurin Kaupungin Historian uudistetusta laitoksesta (1974–1982) lyhennettä VKH. Muuten viittaukset ovat tekijän mukaan.

Saksalainen Viipuri¹

Robert Schweitzer

*Und ich press' euch ans Herz, ihr Brüder, welche ich liebe,
Söhne Thuiskons und Fennia's Enkel, Ruthenia's Hoffnung;
... Ein Vaterland ist nur*

Unser - die Welt, zwei Kronen des Daseins, Tugend und Weisheit.

Tämä August Thiemen, Viipurin ja Käkisalmen saksankielisten piirikoulujen tarkastajan rakkaudentunnustus Suomelle runoelmassa *Finnland* kesältä 1808 on vastikään saatu suomen kielelle taiteellisessa muodossa. Heksametrimitan taitaja, klassinen filologi ja kirjallisuuden professori Teivas Oksala suomentaa sen näin:

Rakkaat veljet, teidät nyt sydämelleni painan,
niin pojat Thuiskonin, Suomen kuin Venäjän oman toivon,
... On isänmaamme
kaikkeus maailman ja sen kruununa viisaus, kunto.²

Pari sanaa näissä oppineissa säkeissä kaipaa selitystä. *Thuisko* eli Tuisto on – Tacituksen mukaan – kaikkien Germaanisten kansojen Jumala. *Fennia* on Suomi ja *Ruthenia* tarkoittaa Venäjää. Runoelman tekijä on sitä mieltä, että Suomen alkuperäisen kansan on jalostanut sivistyksellinen ja geneettinen kosketus saksalaisten ja ruotsalaisten kanssa. Alkaneen Suomen sodan aikana ei voinut puhua suoraan ruotsalaisista, mutta siksi sydämelle painettavat veljet olivat *Fennian* pojanpoikia ja *Thuiskon* poikia. Juuri *Thuiskon* hahmo yhdistää entisen ruotsinkielisen ja nykyisen saksalaisen ylimystön.

---

1 Laajemmin aiheesta Schweitzer 1993.

2 Thieme 1808, saks. 35; suom. 61.

Sen lisäksi Thieme ajattelee, että nämä germaanien kera jalostuneet suomalaiset ovat Venäjän toivo, mutta tämä Venäjä puolestaan – Aleksanteri I:n toiveikkaiden alkuvuosien aikana – on vain yksi osa kosmopoliittista viisauden (*Weisheit*) ja kunnon, kuntoisuuden (*Tugend*) maailmaa. Viipurin saksalaisista, kuten Thiemestä, vaikutti olevan mahdollista luoda Suomi, joka saattaisi säilyttää identiteettinsä Venäjän valtakunnassa käyttäen saksaa kulttuurikielenään.

Tämä lainaus on siis peräisin August Thiemen 600-säkeisestä eepoksesta *Finnland*, jonka alku Oksalan suomennoksena kuuluu näin:

Hylkää, oi Runotar, tämä maa! Ei nuuhkia täällä
tuoksuja voi etelän. Vain meri ulvova on,
linnut kaulakkaat kujertaa surulaulua kilvan,
puhkuen Pohjoinen viirien hulmuta suo.

Runoilijan kuvitteellinen ystävä varoittaa runoilijaa Suomesta, mutta runoilija vastaa:

”Ei toki! Sammal kunnasten, kajastus revontulten,
Taivaan tuikkivat tähdet ja linnut ympäri laivan,
Beltin tyrskyvä salmi jo toivottaa tulevaksi.
Silmäni loistavat, niin sydän hehkuu kuin idän rusko,..³

Miten on mahdollista, että Haminan lähettyvillä asuneen von Daehnin perheen tilalle kotiopettajaksi vuonna 1801 saapunut saksalainen ylistää omalla kielellään suomalaisten identiteettiä, varsinkin kun hän tunsu maasta vain Venäjään vuosina 1721 ja 1743 liitetyt osat eli Vanhan Suomen?

Seuratkaamme siis saksalaisten roolia Vanhassa Suomessa eli Viipurin seudulla keskiajasta näihin valistuksen päiviin selittämään kuinka sellainen saksalainen Suomi-tunne on voinut syntyä.

---

3 Thieme 1808, 43.

Ruotsin ajan saksalaiset

Viipurissa saksalainen leima ei tosin ollut yhtä vahva kuin Tallinnassa tai Pärnussa. Saksalaiset olivat, jos suomen- ja ruotsinkielisiä viipurilaisia pidetään ”omanmaalaisina“, vasta toiseksi suurin vähemmistö venäläisten jälkeen. Mutta saksalainen väestönosa oli se, joka keskiajalta lähtien jatkuvasti muodosti ratkaisevan kansainvälisen tekijän. Jopa Viipurin venäläinen kausi (1721–1812) näkyi ulospäin juuri Viipurin saksalaisen luonteen vahvistumisena.

Kun Ruotsin valtakunnanmarski Torkkeli Knuutinpoika 1293 perusti Viipurin linnoituksen, oli se myös ankara takaisku Lyypekille ja sen poliitikalle Hansan pääpaikkana. 1300-luvun kynnyksellä tilanne Itämeren toisella reunalla oli nimittäin lyypekkiläisille suotuisa sellaisena kuin se oli. Novgorodiin, haluttujen itäisten tuotteiden tärkeään kauppapaikkaan oli vapaa pääsy, eikä yksikään hallitsija rajoittanut tavaravaihtoa ja kauttakulkua. Lyypekkiläisten suoraa kaupankäyntiä häiritsivät oikeastaan vain kauppasaarrot, joihin Novgorod ja Ruotsi turvautuivat taistelussaan Karjalan herruudesta. Juuri näissä tilanteissa Karjalan suhteellinen riippumattomuus oli erityisen arvokas asia: Suomi, joka kuului idän vaikutuspiiriin, muttei ollut sille alamainen, ei historian kuluessa koskaan ollut lyypekkiläisille liian kaukana. Karjalan kautta Laatokalle ja sieltä ylös Olhavanjokea kulki niin sanottu salakuljettajain tie, jota pitkin Venäjän kauppaa käytiin silloinkin, kun se ei muuta kautta enää sujunut.

Novgorodin yritettyä kolmen vuosikymmenen ajan valloittaa Viipuri takaisin Lyypekki toimi välittäjänä vuoden 1323 Pähkinäsaaren rauhassa, jossa Novgorod tunnusti Viipurin Ruotsille kuuluvaksi. Vastoin odotuksia Lyypekkiä ja saksalaisia koskeneet siihenastiset suotuisat ehdot jäivät kuitenkin voimaan. Varsinaisen kaupungin syntymiseen Viipurin linnoituksen suojelussa tarvittiin pitkään saksalaisia kauppiaita. Oheiset luvut käsittävät vain asiakirjoihin merkityt kaupungin väestökerrokset, mutta antavat käsityksen eri kansallisuuksien osuuksista kaupungissa (Taulukko 1).

Taulukko 1: Asiakirjoihin perustuvat nimet ja kansallisuudet⁴

osa A: v. 1535 asti (Koskivirran mukaan)					
yht	kansalaisuus määriteltävissä	saks.	ruots.	suom.	kansalaisuus ei määriteltävissä
175	107 (100 %)	65 (61 %)	20 (19 %)	21 (20 %)	68

osa B: v. 1471 (Denckerin mukaan)					
yht.	kansalaisuus määriteltävissä	saks.	ruots.	suom.	kansalaisuus ei määriteltävissä
1399 asti					
20	19 (100 %)	8 (42 %)	10 (53 %)	1 (5 %)	1
1400–1471					
74	66 (100 %)	24 (36 %)	38 (58 %)	4 (6%)	8
Yhteensä					
94	85 (100 %)	32 (38 %)	48 (56 %)	5 (6%)	9

Järjestäytynyt kaupunki tarjosi “villin sataman” sijaan kuitenkin etuja. Vaikka kuningas Maunu Eerikinpojan kaupunkilaki rajoitti 1300-luvun puolivälissä ulkomaalaisten alamaisten osuuden Ruotsin kaupunkien raadeissa puoleen paikkamäärästä, pysyi saksalaisten vaikutus vahvana. Pysyvästi Viipuriin muuttaneet saksalaiset muodostivat myös Ruotsin alamaisten ylimmät kerrokset. Oikeudellisesti heistä oli tullut ruotsalaisia, mutta sosiaalisessa ja kulttuurisessa mielessä he olivat pysyneet saksalaisina.

Viipurin varsin itsenäisille käskynhaltijoille, jotka kävivät itsekin kaupaa veroina keräämillään tavaroilla, vilkas kaupankäynti ostajien kanssa oli tärkeämpää kuin Ruotsin kruunun toive maan oman kauppiaskunnan aseman vahvistamisesta. Vasta Kustaa Vaasa onnistui saamaan voiton sekä Hansasta että omista käskynhaltijoistaan.

4 Osa A: VKH I 1982, 146; Osa B: Dencker 1959, 52. Denckerin tekemät Koskivirran laskelmiin nähden varovaiset arviot lienevät liian alhaisia.

Kuvaavaa on, että viimeinen heistä, kreivi Johann von Hoya, oli vielä vähän ennen kuin joutui luopumaan vallasta neuvotellut Lyypekin kanssa salaliitosta kuningasta vastaan. Kun hän joutui lähtemään Viipurista, myös saksalaiset halusivat karistaa kaupungin tomut jaloistaan: "Tämän hallinnon alla, joka täällä nyt on, minulla ei ole halua jäädä tänne", kirjoitti rikas satulaseppä Cyriakus Hogenfels Tallinnaan.⁵ Kuninkaalle uskollinen käskynhaltija puolestaan raportoi, ettei viipurilaisiin juuri ollut luottamista, sillä porvaristo muodostui pääasiassa lyypekkiläisistä, jotka eivät kuulemma olleet sen parempia kuin venäläisetkään.⁶

Pitemmällä aikavälillä Kustaa Vaasan hallituskausi ei kuitenkaan vähentänyt Viipurin houkuttelevuutta saksalaisten kannalta. Jyrkistä sanoistaan huolimatta edellä mainittu Hogenfels nimittäin jäi kuin jäikin kaupunkiin, koska hänen Tallinnaan lähettämänsä hakemusta ei hyväksytty, ja veroasiakirjoista päätellen hän kohosi varsin vauraaseen asemaan. Uusi linnanpäällikkö Klaus Kristerinpoika Horn houkutteli hallitsijan vastustavasta asenteesta huolimatta jälleen rikkaita saksalaisia kaupunkiin perustellen hankettaan sillä, että kukaan muu ei ymmärtänyt mitään Venäjän-kaupasta.

Näin alkoi saksalaisten entistä laajempi muuttoliike Itämeren alueella. Osittain se oli jo Ruotsin valtakunnan sisäistä muuttoliikettä, mikä johti saksalaisten pysyvään läsnäoloon Suomessa.

Niiden useimmiten Lyypekestä lähteneitten saksalaisten joukossa, joita 1500-luvun lopulta lähtien muutti kaupunkiin ja jotka usein varsin pian valittiin raadin jäseniksi, olivat Thesleffit. He ovat yksi niitä vuosisatojen ajan Viipurissa asuneita saksalaisia sukuja, jotka toisaalta pysyivät uskollisina saksan kielelle ja seurakunnalle, mutta toisaalta kohosivat merkittäviin kunnallisiin, valtiollisiin ja yhteiskunnallisiin asemiin.

Claudius Thesleffistä tuli saksalaisen seurakunnan ensimmäinen pastori vuonna 1645 – myöhemmin tuomiorovasti ja piispa. Aleksander Amatus Thesleff, jolla oli takanaan upseerin ura Venäjän armeijassa, kohosi kenraa-

---

5 Hausen 1904, 99–100. "Nach deme regementhe alsse id hyr och tho geijth, hebbe ick hyr geynn lust tho blyfenn."

6 VKH II 1974, 96.

likuvernöörin sijaisena 1809 muodostetun Suomen autonomisen suuriruh-tinaskunnan toiseksi korkeimpaan virkaan.

Kaupungissa oltiin tietoisia kansallisuuseroista, ja ne aiheuttivat myös poliittisia erimielisyyksiä, mutta vastakkainasettelu oli suurempi kaupungissa jo pitkään asuneiden “vanhojen” ja “tulokkaiden” välillä, raatipuolueen ja porvariston välillä. Niin saksalaisten maahanmuuttajien poika kuin muuan Johan Cröell olikin, hänet valittiin “saksalaisen puolueen” tahdon vastaisesti pormestariksi. Sittemmin hän koketeerasi suomalaisilla sympatioillaan, kiisteli raadissa ruotsalaisen väestönosan ja “vanhojen” saksalaisten kanssa, joiden isät olivat hänen oman isänsä tavoin vasta muuttaneet Viipuriin. *“Fast I ären svensk, så är jag finne, vi få inte alle vara svenska!”* hänen mainitaan kerran sanoneen.⁷

Itse asiassa Turun yliopiston perustaminen vuonna 1640 ja Viipurin kymnaasin synty 1641 vahvistivat siteitä ruotsalaiseen kulttuurielämään. Siitä huolimatta 1636 saatettiin perustaa Suomen ensimmäinen saksalainen seurakunta, joka toisen maailmansodan loppuun saakka pysyi kaupungin saksalaisväestön vankkana keskuksena.

Saksalaiset Venäjän aikana

Ensi silmäyksellä tuntuu hämmästyttävältä, että Viipurin ja koko Karjalan kannaksen siirtyminen Venäjälle merkitsi samalla “saksalaisen vuosisadan” alkua kaupungin historiassa. Tähän vaikutti muuan muassa se seikka, että samana vuonna 1710 myös Baltian maakunnat Viro ja Liivinmaa sekä Tallinnan ja Riian kaupungit olivat solmineet antautumissopimukset tsaarinnan kanssa. Näillä sopimuksilla oli kuitenkin lähes erillisrauhan luonne, sillä Baltian ritarikunnat ja raadit onnistuivat saamaan vastaavan itsehallinnon kuin minkä ne olivat aiemmin vaatineet Puolalta ja Ruotsilta. Viipurin lääni taas oli saanut rauhansopimuksessa lupauksen ainoastaan uskonnonvapaudesta, mutta silti jo varsin pian Pietari Suuri kehotti komendanttejaan ottamaan huomioon kaupunkilaisten perinteiset oikeudet. Yhä useammin

---

7 Ruuth 1906, 317.

malliksi otettiin Ruotsin vallan aikaiset säännökset tai Baltian provinssien vastaavat olosuhteet. Ylimpänä instanssina toimi Pietarissa sijainnut Liivin, Viron ja (nyt myös) Suomen asiain "oikeuskollegio", jonka johdossa oli säännöllisesti baltiansaksalainen.

Kaupunkihistorioitsija J.V. Ruuthin mukaan Viipurilla oli vuoden 1710 jälkeen mahdollisuus kehittyä vain, jos se vaikuttaisi "niin saksalaiselta kuin mahdollista".⁸ Tämä hämmästyttävä saavutus perustui siihen, että baltiansaksalaiset, joilla oli asemia ja vaikutusvaltaa valtakunnan pääkaupungin kollegioissa, ottivat eräänlaisen holhoojan roolin. He eivät suinkaan toimineet pyyteettömästi, sillä samalla kun he edistivät uusien autonomisten alueiden syntyä ja säilymistä, heidän omien provinssiensa erityisasema muodostui hallintomalliksi uusille valloituksille valtakunnan länsiosissa, mikä entisestään vahvisti niiden omaa asemaa. Toisaalta on huomattava, että Venäjän taholla ei suinkaan haluttu säilyttää "saksalaista itsehallintoa" sinänsä, vaan ottaa käyttöön ruotsalainen malli. Täysin tietoisesti tähän viittasi syntyperältään saksalainen kuvernööri Nikolaus von Engelhardt, kun hän kirjoitti:

Kansa on täällä käyttöön otettujen ruotsalaisten oikeuksien ja vahvistettujen privilegioitten ansiosta vapaa kansa, mutta kumminkin valtakunnan lait rajoittavat tätä vapautta siten, ettei se aiheuta vahinkoa itselleen sen enempää kuin naapureilleen tai yleisesti.⁹

Venäjän hallituksen päättämät nimitykset osoittavat kuitenkin, että saksankielisiä virkamiehiä pidettiin sopivimpina toteuttamaan tätä politiikkaa, ja kuvaavaa on, että kun kuvernööri Engelhardt solmi avioliiton varakkaan Weckroothin kauppiastalon tyttären kanssa, siitä alkoi tämän vanhan ruotsalaissuvun "saksalaistuminen." Viipurin ja Pietarin saksalaisten ansioita niin sanotun Vanhan Suomen kehittämisessä ei pidä kuitenkaan yliarvioida.

Kannattaisi tutkia, eikö tällä mallilla, joka johti Katariina Suuren uudistuksiin, ollut Viipurin kuvernementissa suhteellisesti paremmat toteutumisedellytykset verrattuna koko valtioon. Kaupunkilaki lopetti riidan vähittäis- ja kaukomaakaupan etuoikeuksista, joka lähes koko vuosisadan ajan

---

8 Ruuth 1906, 584.

9 von Engelhardt 1767/1973 12.

oli saanut paikalliset ja venäläiset kauppiaat toisiansa vastaan. Täällä oli paremmat edellytykset keisarinnan ajamalle pelkkään pääoman määrään perustuvalla järjestelmällä, joka teki sosiaaliset rakenteet avoimemmiksi, kuin keskiaikaisia perinteitä noudattavissa Baltian kaupungeissa. Vuonna 1777 Bremenistä Viipuriin muuttanut Johann Friedrich Hackmann tunsu toimivansa vapaammassa yhteiskunnassa kuin oli hänen Hansaan kuullunut kotikaupunkinsa senaattori-tasavalta.

Olisi hyvä, jos siellä teilläkin tehtäisiin vähän uudistuksia... Mitä tuollaiset mustaan takkiin ja valkoiseen kaulukseen pukeutuneet miehet kuvittelevatkaan olevansa. Täällä minä olen kenraaliluutnanttien, kreivien ja ritarien joukossa – seurustelu on mutkatonta, sillä näitä miehiä käy tilaisuuksissa päivittäin enkä minä huomaa mitään eroa – mutta siellä tuollaiset miehet luulevat vielä olevansa puolijumalia.¹⁰

Aina uudelleen maahanmuuttajien ansiosta nuorentunut kauppiasväestö arvosti korkeammalle sosiaalista liikkuvuutta, jonka uusi järjestys tarjosi, kuin vanhoja kaupunkioikeuksia, joiden perusteella saksalaiset olivat tähän saakka yrittäneet erota venäläisistä kauppiaista. Venäläisissä varuskuntajoukoissa olevat saksankieliset upseerit osoittautuivat hyväksi työntekijäkunnaksi uusiin hallinnollisiin virkoihin, joihin vähitellen pääsi jopa suomalaiseseen kansanosaan kuuluvia.

Katariina Suuren käskynhaltijahallinnon ansiosta alkoi Venäjän länsiosissa kehittyä alueellinen itsehallinto, jota ylläpiti luonnostaan kasvava paikallinen saksaa ja venäjää virkakielenä käyttävä virka-aateli ja virkamiehistö, joka täydensi itseään jatkuvasti kaupungin ylä- ja keskiluokista (mukaan lukien myös suomenkielinen väestö). Tämän vaatimattoman autonomian yksinomaisena tai tärkeimpänä virkakielenä oli monilla aloilla saksa, mutta autonomian luonne ei ollut saksalaiskansallinen, vaan alueellinen.

Tämä merkitsi Viipurin aseman voimakasta vahvistumista. Se ei enää ollut “läntisen” maan itäisin kolkka, vaan Venäjän valtakunnan yhden etuoikeutetun läntisen alueen keskus. Näin syntyi identiteetti, jolle oli tunnusomaista, että toisaalta pyrittiin erottautumaan varsinaisesta Venäjästä, mutta toisaalta ei ymmärrettävistä syistä voitu ottaa Ruotsiakaan kiintopisteeksi. Tätä

10 Lainaus Hackmann’in kirjeesta Bremenissa asuvalle velipuolelleen Wilhelmille. Tigerstedt 1940, 86.

tilannetta kuvastaa selkeästi ote Göttingenin yliopiston opiskelijamatrikkelistasta. Suomen ruotsinpuoleisista osista kotoisin olleet opiskelijat ilmoittivat yliopistoon kirjoittautuessaan odotusten mukaisesti kansallisuudekseen *Suecus* (ruotsalainen), kun taas heidän venäjänpuolisesta osasta tulleet opiskelijatoverinsa välttivät mainitsemasta Venäjää ilmoittaessaan syntyperänsä. Matrikkelissa esiintyy merkintä *Russo-Wiborgensis* (venäläisviipurilainen), mutta jotkut käyttivät itsestään yksinkertaisesti nimitystä *Fennicus* (suomalainen).¹¹

Kuuluisa ”Olkaamme siis suomalaisia!”, myöhemmin – Arvidssonin ja Snellmannin aikana – esitetty voimakas ohjelmajulistus Suomen kansallisvaltioksi, oli jo tämän kehityksen aikana hiljaa viritetty.

Mutta vieläkin kuvaavampaa on, että Göttingenissä, jota usein oli kutsuttu aikansa uudenaikaisimmaksi eurooppalaiseksi korkeakouluksi, opiskeli enemmän opiskelijoita Suomen venäläisestä kuin ruotsalaisesta osasta. 1700-luvun jälkipuoliskolla valistuksen henki oli levinnyt itäistä reittiä Itämeren ympäri Pietariin asti. Eurooppa oli saanut toisen ikkunan Skandinaviaan, ja Viipuri oli sen yksi särmä. Valistuksen mukanaan tuomat uudistukset Venäjällä ja niiden toteuttaminen Vanhan Suomen suotuisissa olosuhteissa saksalaisen kulttuurin keinoin – tämä kolmisointu oli kaikkein harmonisin juuri koulupolitiikan alalla.

Vuonna 1788 Katariina Suuren aloitteesta perustettiin niin sanottu normaalikoulu. Sen esikuvana oli Pietarissa sijainnut saksalainen Petri-koulu, joka julistettiin koko Venäjän valtakunnan saksalaisen koululaitoksen mallikouluksi. Siellä toteutettiin eräitä nykyaikaisen koulun oleellisia piirteitä kuten valtiollinen valvonta ja rahoitus, koulun ja kirkon erottaminen toisistaan ja ruumiillisen kurituksen hylkääminen. Kysyä sopii, olisiko tämä ollut hengellisen säädyn vahvan aseman vuoksi mahdollista Ruotsissa tai Baltian maakunnissa. Se ei onnistunut kokonaan edes itse Pietarin Petri-koulussa, koska pietarilainen luterilainen papisto ei luopunut vaikutuksestaan kouluoloihin, vanhaan uskonnolliseen itsemääräämisoikeuteen viitaten. Koulun korkea taso ei toki ollut vain saksalaisten opettajien ansiota, vaan esimer-

---

11 Heininen 1988, 53.

kiksi pääkaupungista lähetetty venäjän kielen opettaja kutsuttiin jo lyhyen virkakauden jälkeen tiedeakatemian palvelukseen. Ainutlaatuista oli sen sijaan tytöille suotu tasa-arvoinen mahdollisuus saada tietopuolista opetusta rinnakkaisilla tyttöluokilla. Viipurin normaalikoulu oli Pohjois-Euroopan vanhin myös tytöille tarkoitettu ylempi koulu.

Tämä suuntaus eli koululaitoksen uudistaminen venäläisen hallinnon puitteissa ja saksalaisen valistuksen hengessä oli edelleen vahvistuva. Vuonna 1804 aloitetun koulu-uudistuksen yhteydessä Viipuri määrättiin Tarton yliopiston alaisuuteen, joka vasta vähän aikaisemmin oli perustettu uudelleen saksankielisenä. Niinpä Tarton edistyksellisimmät ajatukset löysivät tiensä provinssin koululaitokseen.

Viipurissa perustettiin vuonna 1805 saksankielinen kimnaasi ja siihen kuuluva piirikouluverkosto. Savonlinnassa, Käkisalmella, Sortavalassa, Lappeenrannassa ja Haminassa sekä itse Viipurissa opiskelivat kimnaasiin tulevat oppilaat valmistavissa saksankielisissä piirikouluissa.

Näin syntyi saksalainen koululaitos, jonka opettajat olivat tulleet Saksasta – mutta he tunsivat myötätuntoa Suomea kohtaan ja kirjoittivat “Suomen” puolesta. Kimnaasinopettaja Ludwig Purgoldin tunneilla laadittiin suomalais-saksalais-venäläistä sanakirjaa: mitä nykyaikaisinta projektityökentelyä siis.¹² Purgold kehotti oppilaitaan opiskelemaan ansiokkaasti, niin että sekä heidän oma kansakuntansa¹³ - ja tätä sanamuotoa käyttäessään hän nimenomaan tarkoitti Suomea - että myös Venäjä voisivat olla heistä ylpeitä. Piirikoulutarkastaja August Thieme osasi suomea ja pyrki *Finnland*-eepoksellaan avaamaan lukijoidensa silmät Pohjolan kauneudelle ja arvolle:

*O, der du südliche Auen geschaut, dich wollte ich führen
Hierher verbundenen Augs, dann plötzlich dir lösen die Binde
Und in welcherlei Land dich würdest du wännen, wenn weithin
Ruhet die Flur in heiligem Schimmer der Mitternachtssonne, ...*

---

12 Melartin 1808, 24.

13 Purgold 1807, 31–32.

Tunnet jos maat etelän, halajaisin silmäsi peittää,
niin sinut tuoda tänne ja poistaa äkkiä peitteen:
millaisen näkisit sinä maan, kun on kesäehtoo:
niityt uinuvat, kun yön yöttömän herkkä on hetki,...¹⁴

Autonomian ajan saksalaiset

Kun vanha ja uusi Suomi yhdistettiin vuonna 1812, poliitikot ryhtyivät uudistuksiin varsin suunnitelmallisesti. Perustetun järjestyskomitean ahkeruuden ja perusteellisuuden ansiosta käytettävissämme on runsaasti tietoa kaupungin yhteiskunnallisesta rakenteesta ja eri väestöryhmien keskinäisestä koosta.

Taulukko 2: Viipurin kieliryhmät 1800-luvulla¹⁵

vuosi	asukasluku	saksalaiset	venäläiset	ruotsalaiset	suomalaiset
1812	2900	12,5 %	29,2 %	14,2 %	43,9 %
1870	13466	4,5 %	24,2 %	16,9 %	51,2 %
1910	48846	0,7 %	6,5 %	10,7 %	81,3 %

Kuten Taulukosta 3 (seuraavalla sivulla) ilmenee, saksalaiset edustivat selkeästi väestön ylimpiä sosiaalisia kerrostumia.

Vuoden 1812 paikkeilla saksalaiset tuskin vielä olivat näin aliedustettuja keskiluokissa.

Järjestyskomitean eräässä raportissa mainitaan, että Viipurin 17 käsityöläisestä 9 oli saksalaista, 7 ruotsinkielistä ja yksi suomenkielinen mestari. Kaupungin 13 kisällistä enin osa eli 7 oli suomenkielisiä, kun saksankielisiä oli neljä, samaten oppipojista, joista viisi oli suomenkielistä, kaksi saksalaista ja kolme ruotsinkielistä.

14 Thieme 1808/2012, saks. 31; suom. 57.

15 VKH IV, 35.

Huomionarvoisia ovat muutot ja avioliitot. Kirjansitoja Christoph Eusebius Suppius (syntynyt 1766 Frankenfördessä Potsdamissa, Brandenburgissa) suoritti kisällintutkintonsa 1783 Stralsundissa, hankki lisätutkinnon 1785 Hampurissa, merkittiin Pietarissa kirjansitojien rekisteriin mestarin arvon saaneena, muutti 1794 Viipuriin ja meni naimisiin Göteborgista kotoisin olleen saksalaisen kanssa. Yksi hänen oppipojistaan oli bööminsaksalaisten Lundin lasitehtaan lasinpuhaltajien poika.

Taulukko 3: Kieliryhmät ja sosiaaliset kerrostumat 1870¹⁶

sosiaalinen kuuluvuus eri kieliryhmiin

kieliryhmä	koko väestö	säätyläiset	pikkuporvarit	muut
kaikki	134666 (100 %)	1869 (13,99 %)	3516 (26,1 %)	8081 (60 %)
suom.	6845 (100 %)	137 (2 %)	1446 (21,1 %)	5262 (76,8 %)
ruots.	2261 (100 %)	797 (35,2 %)	826 (36,5 %)	638 (28,2 %)
saks.	619 (100 %)	410 (65,7 %)	168 (27,5 %)	41 (6,7 %)
ven.	3257 (100 %)	491 (15,1 %)	1005 (30,8 %)	1761 (54,1 %)
muut	440 (100 %)	43 (8,7 %)	71 (14,4 %)	379 (76,9 %)

kieliryhmien osuus eri sosiaaliryhmistä

kieliryhmä	koko väestö	säätyläiset	pikkuporvarit	muut
kaikki	13466 (100 %)	1869 (13,9%)	3516 (26,1 %)	8081 (60%)
suom.	6845 (51,2 %)	137 (7,3 %)	1446 (41,1 %)	5262 (65,1 %)
ruots.	2261 (16,9 %)	797 (42,6 %)	826 (23,5 %)	638 (7,9 %)
saks.	610 (4,5 %)	410 (21,4 %)	168 (4,7 %)	41 (0,5 %)
ven.	3257 (24,2 %)	491 (26,2 %)	1005 (28,6 %)	1761 (21,8 %)
muut	440 (3,3 %)	43 (2,3 %)	71 (2 %)	379 (4,6 %)

16 VKH IV, 254–255. Näissä taulukoissa tapahtunut osien a) ja b) sisällön sekaannus on tässä korjattu.

Poliittisesti olosuhteet muuttuivat merkittävästi, ja tällaiset tapahtumat herättivät hämmennystä, sillä viipurilaiset olivat oman käsityksensä mukaan suoriutuneet hyvin vaikeina aikoina. Tosin Venäjän keisarikunnan ydinalueellakin vallitsi tuolloin uudistusmielisyys, niin ettei ollut aihetta luoda vastakkainasettelua “Suomi“ ja “barbaria“.

Ensi sijassa kuitenkin Vanhan Suomen ”saksalaissuuntaus” tarjosi aiheen konflikteihin. Autonomisen Suomen arkkitehdit Gustav Mauritz Armfeltin johdolla pyrkivät mahdollisimman läheisesti tukeutumaan Ruotsin malliin, jotta uusi alue olisi ylipäänsä hallittavissa Turusta tai Helsingistä käsin, ja tätä selvää valtakysymystä onnistuttiin kaunistelemaan. Tehtiin selväksi Tsaarille, joka halusi Suomen parasta, että ainoastaan Ruotsin oikeuden voimaan saattaminen Suomen ruotsalaiselta alueelta tulevien virkamiesten avulla voisi poistaa köyhtymisen alueelta, jonka tähänastinen hallitus oli päästänyt kovin rappeutumaan. Tämä osui Jaenischeihin, Brandteihin, Wintereihin ja Nahteihin, jotka olivat lähtöisin vanhoista saksalaisista kauppiassuvuista ja saaneet jalansijan virkamiehistössä. (Juuri saksalaista alkuperää olevien viranomaisten ansiot ruotsalaisen oikeuden voimaan saattamiseksi ja säilyttämiseksi jäivät tuolloin mainitsematta.)

”Tapaus Brandenburg” osoittaa erityisen selvästi, millaiset konkreettiset vaikutukset tällä oli Viipurin saksalaisille. Koska saksa kaupungin virkakielenä lakkautettiin, menetti kuvernementin sihteeri Nikolas Brandenburg yhdessä vuorokaudessa paikkansa kaupungin notaarina puutteellisen ruotsin kielen taitonsa takia ja hänet siirrettiin toisiin tehtäviin. Siirtymäaikaa ei ollut: ikään kuin jokaisen viipurilaisen olisi pitänyt aina olla Raamatun vertauksen viisaiden neitsyiden tavoin valmiina Ruotsin ajan paluuta varten. Hänen virkansa peri Jakob Judén, kirjailijana Jaakko Juteini.

Toinen polttava erimielisyyden aihe oli vuonna 1805 perustettu saksankielinen kimnaasi. Sen opettajat puolustivat saksaa opetuskielenä – mutta ei ainoastaan ammatillisesta itsekkyydestä. Purgold oli tosin kaiken ahdasmielisen nationalismiepäilyn yläpuolella. Mutta hän pelkäsi koulun tason puolesta, jos ei olisi enää mahdollista saada

erinomaisia opettajia laajemmalle ulottuvan kilpailun avulla osittain lähellä olevista, tähän asti meihin sidoksissa olleista Itämeren provins-

seista, osittain jopa ulkomailta. Rajoittuminen maan tai jopa yksittäisen provinssin syntyperäiseen opettajaan on erittäin haitallista, kaikki suurenmoinen kilpailu lakkaa, provinsiaaliset ennakkoluulot pääsevät aina vain enemmän valtaan.¹⁷

Purgold taisteli siis myös Kannaksen saksalaiselle kansanosalle vanhastaan kuuluneen liikkuvuuden puolesta, jotta siten säilyisi sen kulttuuria hedelmöittävä vaikutus. Mutta monen paikkakunnalla vanhastaan asuneen virkamiehen arvio ”että saksan kieli on parempi menetelmä täällä niin välttämättömän venäjän kielen tunnetuksi tekemiseksi” osoittaa kysymyksen mittasuhteet. Sellaisen koulun avulla, jossa opetuskielenä on ruotsin kieli tai (jollaista kukaan ei vielä ajatellut) suomi, onnistuisi aivan luonnostaan periaate täyttää virkamiesten paikat kotimaisilla. Tämä oli niitä kulmakiiviä, joille oppirakennelma autonomisesta Suomesta perustui. Ulkomaille tai Venäjän valtakuntaan avoimesti suhtautunut saksalainen koulu olisi pikemminkin ollut esteenä Suomen selvällä erolle Venäjästä.

Historia on osoittanut Gustav Mauritz Armfeltin ja hänen kannattajiensa ajatukset oikeiksi.

Suurempi Suomi ei enää ollut yksi Venäjän valtakunnan ”Baltian provinseista“, ei sellainen ”osamaa“, jonka hallinnollisten toimivaltuuksien sekaavuus olisi muiden Itämeren maakuntien tapaan heikentänyt alueen autonomisen aseman puolustamista, vaan valtioneuvoston tapainen, jolla oli yhtenäinen hallintorakenne ja kaikki korkeimmat virastot ja jota koskevat asiat erityinen ”ministerivaltiosihteeri” esitteli suoraan tsaarille Venäjän ministerien ohi.

Purgold - täysin kosmopoliittisen valistuksen hengessä - arveli, että Venäjä tulisi kehittymään muuhun maailman avoimesti suhtautuvaksi monikansalliseksi valtakunnaksi sillä tiellä, jonka Aleksanteri I oli viitoittanut perustamalla puolalaisen ja saksalaisen yliopiston. Samalla Armfeltin ympärille ryhmittyneet miehet ymmärsivät, että oli luotava valtiollinen päällekkäisyys, jonka sisällä ”suomalainen“ kansallisvaltio saattoi kehittyä.

---

17 Purgold 1812, 6-7.

Vielä yhden sukupolven ajan Viipurin kymnaasi pysyi saksalaisena kouluna. Opettajakunnan enemmistö edusti nyt paikallista väestönosaa. Koulun 424 oppilaasta enemmistö (240) tuli ruotsinkielisistä perheistä, ja 50 suomalaisen ja 22 venäläisen ohella vain vajaa kolmannes oppilaista (112) oli saksalaista sukujuurta. Se seikka, että vain 12 oppilasta tuli ulkomailta, osoitti Viipurin saksalaisen kulttuurin elinvoimaa.

Mutta suurruhtinaskunnan lait edellyttivät tulevilta pastoreilta virkamiehiltä ja lääkärin ammatin harjoittajiksi hyväksytyiltä oman maan yliopistossa suoritettua tutkintoa. Siksi Tartosta Suomeen kulkeneiden saksalaisten kulttuurivaikutteiden polku kasvoi vähitellen umpeen. Sitä paitsi saksankielisestä koulutuksesta ei enää myöskään ollut entisenlaista hyötyä yhä venäläisemmäksi muuttuvassa Helsingissä. Näin ollen vastustus ei ollut suuren suurta, kun kymnaasi vuonna 1841 ruotsalaistettiin.

Myös muut kulttuurielämän alueet kadottivat vähitellen alun perin saksalaisen leimansa. Ensimmäiset viipurilaiset sanomalehdet olivat ilmestyneet saksan kielellä. *Wiburgs Wochenblatt* (1823–1832) ryhtyi toimituksen vaihdoksen myötä käyttämään suomen kieltä, kunnes suomenkieliset painotuotteet 1851 toistaiseksi kiellettiin ja lehti sai ruotsinkielisen seuraajan.

Saksankielinen näyttämötaide pysyi kauemmin voimissaan; saksalaiset ooppera- ja teatteriseurueet olivat kaikkein suosituimpia aina 1800-luvun jälkipuolelle saakka.

E erityisen voimakas saksalainen vaikutus oli sillä taiteen alalla, joka ei juuri tunne kielirajoja. Viipurilaisista saksalaisperheistä olivat lähtöisin laulajatar Mally Burjam-Borga (1875–1919) sekä säveltäjä Ernst Mielck (1877–1899), Max Bruchin oppilas ja ensimmäinen suomalainen sinfonikko.

Olihan toki olemassa myös ruotsinkielisiä teatteriesityksiä, venäläisiä taiteilijoita ja 1845 perustettu Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura. Mutta jäljellä oli edelleen omintakeinen henkinen ilmapiiri, se Viipurin viehätysvoima, jota nostalgisissa muistelmissa yhä uudelleen ylistetään, tämän menetyksen peruuttamattomuutta hiljaa pahoitellen.

Saksalaisen *Biedermeierin* elämäniloinen asenne näkyi muun muassa siinä, että *Wiburgische Tanz Gesellschaft*'n 1815 järjestämiä tanssiaisia pidettiin niin itsestään selvästi sivistystä edistävänä tapahtumana, että kukin opettaja sai tuoda mukanaan kaksi oppilasta ilmaiseksi.

Mutta samalla aika muutti koko Vanhan Suomen yhä nopeasti kasvavan Pietarin huvilakaupunginosaksi. Kesähuvila-asutus teki Viipurin ja sen ympäristön kieliolot vielä kirkkaammaksi kuin mitä väitti Victor Hovingin tunnettu kirjanotsikko: *I gamla Viborg taltes fyra språk*. Arkkitehti ja kirjailija Jac. Ahrenberg on olosuhteet taitavasti kuvannut:

Ronkaisten kauniilla tilalla asui Adaridin perhe. Mies oli kreikkalainen syntyjään, naimisissa määrittelemätöntä kansallisuutta olevan naisen kanssa. Pien-Merijoen omisti kauppias Ivanoffsky, mutta se joutui sittemmin varakkaan venäläisen perheen Korsakoff-Dondukoffien haltuun. Naulasaaren omisti herra Berg, erinomaisen aktiivinen saksalainen Kuurinmaalta (?) kotoisin oleva herra. Rasalahdessa asui eräs Staweman, jota talonpojat kutsuivat Tapermanniksi. Hän oli muistaakseni hollantilainen. Kärkisissä asui virasta erotettu saksalainen pappi, Riemenschneider, talonpoikien mukaan ”Hullupappi”. Pesussa asui monilapsinen perhe nimeltä Ripas. Mies oli italialaista alkuperää Odessasta ja oli roomalaiskatolinen, vaimo ja lapset kreikkalaiskattolisia. Mies omisti kultakaivoksia Sajan-vuorilla Siperiassa. Perhe saapui Pesuunsa keväällä aina muuttolintujen mukana. Possulissa asui ympäri vuoden eversti Mendt toisessa avioliitossaan suomalaisen neiti Lina Örnin kanssa. Everstin veli Mentulassa oli rikas karttuuninpainaja Pietarista. Rouva ja vanhin tytär olivat jatkuvasti ulkomailla. Hän hankki itselleen, salaneuvos Robert Örnin hauskan sanoman mukaan, arvonimenkin, paroni von Saxen Syringen Vax und Draht. [von Sakset/Saksi sormustin/Thüringen vaha ja lanka.] Possuli ja Mentula olivat alunperin kuuluneet Bützowin perheelle. Nykyisin tämä perhe oli köyhtynyt, mutta heidät luettiin kuitenkin paikkakunnan honoraatiores [kunnianarvoisempiin]. Vonkurissa asui vanha täti Sofie Örn, syntyisin Sesemann, Viipurin aatelia. Kun hän puhui edesmenneestä miehestään, hän sanoi ”mein seliger Abram Abramovitsch.” [autuaasti edesmennyt A. A.:ni]. Täti Sofie Örn oli ystävällinen vanha rouva, joka arvokkuudella vaikei niin suomeksi kuin ruotsiksi.¹⁸

---

18 Poimittu ja tiivistetty Ahrenbergin (1923) laajemmasta kuvauksesta s 121-126; vrt. Ekelund 1943, 14. Suomentanut Pentti Paavolainen.

On nimittäin syytä muistuttaa, että Viipuri ei suinkaan ollut “suomalaisin kaikista suomalaisista kaupungeista”, jollaiseksi se 1900-luvun alussa joskus mainittiin, vaan että sen identiteetti ja viehätysvoima perustui kaikkien eri kansallisuuksien tasapainoon. Viipuri oli sen kadonneen ihmeen symboli, jota oikeutetusti voidaan kuvata käsitteellä itäinen Keski-Eurooppa, niin sanoakseni pohjoismainen Tshernovits.¹⁹

Edellä kuvatut esimerkit kertovat siitä yhteiskunnallisesta muutoksesta, jonka viipurilaiset 1800-luvulla kokivat. Hetken ajan oli näyttänyt siltä, kuin kaupunki olisi historiallisen taustansa vuoksi synnynnäinen välittäjä tsaarin ja autonomisen suuriruhtinaskunnan välillä. Kuten myöhäinen täysikuu kalpenee auringon noustessa, se vaatimaton autonomia, jonka alue oli saavuttanut, kadotti vetovoimaansa. Kuitenkin baltiansaksalaisten ohella juuri viipurilaiset olivat usein “tsaarin miehiä” myös Uudessa Suomessa.

Suomen ensimmäiseksi rauhanajan kenraalikuvernööriksi nimitettiin Fabian Steinheil, alun perin Viipurin virkamiehistöön kuuluva mies. Hän oli osallistunut jo vuosina 1791–1792 kenraali Suvorovin johdolla Vanhan Suomen linnoittamiseen ja hän oli mennyt naimisiin Viipurin kuvernöörin tyttären Natalie von Engelhardtin kanssa Katariina Suuren ensimmäisten hallintovuosien aikana.

Jo mainitun kenraalikuvernöörin sijaisen Alexander Amatus Thesleffin johdolla toimi ”saksalainen verkosto” vielä kerran hyvin. Häntä saa kiittää Viipurin saksalainen seurakunta asemansa lopullisesta vakiinnuttamisesta ja hän sai Helsingin yliopiston varakanslerina aikaan hampurilaisen Fredrik Paciuksen kutsumisen yliopiston musiikki-tirehtööriksi.

Arveluttavampaa mainetta saivat viipurilaiset Ladau ja Wulffert, korkeat virkamiehet, jotka järjestivät ennen kaikkea postin sensuurin Suomessa.

---

19 Venäjäksi Черновцы, ukrainaksi Чернівці, puolaksi Cziernowicz, romaniaksi Cernăuți, kaupunki Karpaattien juurella, nykyistä Ukrainaa, joka on kuulunut vuorollaan kaikkiin sitä ympäröiviin valtioihin. Itävalta-Unkarin keisarikunnassa Czernowitz oli ympäröivän pienen Bukovina-nimisen maakunnan pääkaupunki. Bukovina nautti vuosina 1849-1918 täydellistä autonomiaa omine maapäivineen ja yliopistoineen. Pääkaupungissa asui saksalaisia, juutalaisia, puolalaisia, romanialaisia ja ukrainalaisia tasaisesti jakautuneina ja hyvässä sovussa. Vrt. Heppner. 2000.

Ambivalentti on myös Venäjän santarmiston arvio Viipurin saksalaisista, kuten esimerkki 1870-luvulta sanoo:

Saksalainen väestönosa pysyttelee erossa kaikesta poliittisesta kuohunnasta ja näyttäytyy edukseen siinä, että se suhtautuu hallitukseen erityisen myötämielisesti, seurustelee sujuvasti paikallisen venäläisen väestön kanssa ja on rauhallisen perusasenteensa ansiosta tämän provinssin sivistyneistön ilahduttavinta ainesta.²⁰

Parhaimman arvion raportissa tosin saivat suomenkieliset viipurilaiset, jotka mainittiin Suomen ja Venäjän yhteen kasvamisen varsinaisiksi, keisarille uskollisiksi takuumiehiksi: Miten pahasti sitä santarmi saattaakin erehtyä!

Sosiaaliset kerrostumat

Tähän yhteyteen sopinee vielä katsaus Viipurin muihin kansallisuuksiin. Mitä venäjänkieliseen väestöön tulee, niin sen prosentuaalinen osuus eri sosiaalikerrostumista vastasi melko tarkalleen sen osuutta koko väestöstä. Kun siis ruotsin- ja saksankieliset olivat selvästi yliedustettuja yläluokissa ja suomenkieliset alaluokissa, venäläiset sijoittuivat tasapuolisesti kaupungin kaikkiin sosiaalisiin kerrostumiin.

Suomen ulkopuolella syntyneistä (1870: 20%) venäläisten osuus oli vain kaksi kolmasosaa, vaikka he edustivat lähes viittä kuudesosaa suomen- ja ruotsinkieltä taitamattomista. Nämä huomiot osoittavat, ettei venäläisiä voida pitää Viipurin väestöhistoriassa vain tilapäisenä, ohimenevänä aineksena.

Poliittisesti sen enempää venäjänkielisellä kuin saksankielisellä ryhmittymälläkään ei ollut ratkaisevaa merkitystä. Ratkaisevissa tilanteissa he kuitenkin liittoutuivat suomalaisten kanssa; kauppaneuvos Sergejev kuului suomalaisen kielipuolueen ensimmäiseen menestyksekkääseen vaa-

---

20 Valtion historiallinen keskusarkisto Moskovassa (CGIAM, nykyään GARF), Fond 109, Keisarillisen kanslian III osasto, 3. ekspeditsiia, asiakirja 46 (1876); lainaus Kansallisarkiston ”Mikrofilmit Neuvostoliitosta”-kokoelman filmirullasta 167.

liiittoon 1889 ja toi sille varmaankin joitakin venäläisiä ääniä, kun taas Wilhelm Hackman tiukassa äänestyksessä 1906 kannatti suomen julistamista kaupungin viralliseksi kieleksi.

Seuraavina vuosikymmeninä saksalaisen kieliryhmän osuus vähitellen pieneni ruotsinkielisen ryhmän kasvaessa, mutta muita kuin saksalaisia nimiä kauppiaskunnan luetteloista löytyy kuitenkin vain harvoja. Sesemannin kumppani Rosenius kuuluu kaupungin vanhoihin ruotsinkielisiin, mutta enemmän löytyy venäläisiä kuten kauppias Pjotr Tschusov vuosisadan alussa ja edellä mainittu tupakkatehtailija Aleksander Sergejev myöhemmin vuosisadan loppupuolella.

Pääoman tarpeen vuoksi vanhat perinteikkäät saksalaiset perheyrytykset kuitenkin muutettiin osakeyhtiöiksi, joiden kokoonpano heijasteli syntymässä olevaa nykyaikaista suomalaista yhteiskuntaa. Välttämätön tarve hankkia työvoimaa muutti Viipurin ainakin lukumääräisesti suomalaiseksi kaupungiksi, ja jokainen askel paikallishallinnon muuttamiseksi kansanvaltaisempaan suuntaan vahvisti kaupungin suomalaista leimaa.

Haluaisin päättää artikkelini yllä mainitun Jaakko Juteinin runoon:

Laiwassa laitettu konstilla keino
walkean woimalla waikuttaa;
Rosenjus, Seseman, Hakmanni, Heino,
kauppansa kaiketi saawuttaa.

Kilwalla waan
kiikutellaan

tawarat tallelle Wiipuriin.²¹

Nimitän runoa mielelläni “lauluksi salaisesta suomalais-saksalaisesta liitosta” – joka on lähes tuhat vuotta vanhempi kuin oman vuosisatamme usein väärinkäytetty “aseveljeys”.

Juteini, joka näillä riveillään kiittelee lähinnä saksalaisia kauppahuoneita, vaistosi, että kaupankävijät olivat yhdysside Saimaan ja Euroopan mantereiden välillä. Sen, joka käy kauppaa, täytyy hankkia tarvikkeita ympäris-

---

21 Juteini 1840/2009, 99.

töstä, ja sitä mukaa kun täällä kehittyi mannermaan kaupungeille tyypillinen kaupungin ja maaseudun vaihtokauppa, suomen kielestä tuli alueen salainen lingua franca, yleiskieli. Suomea osasivat niin venäjän-, saksan- kuin ruotsinkieliset kauppiat. Kaupungistumisen, uudenaikaistumisen ja viime kädessä kansanvaltaistumisen prosessi johti tasapainoisen suomalaisen yhteiskuntarakenteen syntymiseen, jonka yksi tärkeimpiä keskuksia Viipurin kaupunki oli.

Lähteet:

Ahrenberg, Jac.: *Människor som jag känt, IV*. Helsingfors 1923.

Ekelund, Erik: *Jac. Ahrenberg och östra Finland. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland*; 295. Helsingfors 1943.

Dencker, Rolf: ”Finnlands Städte und hansisches Bürgertum (bis 1471)”. *Hansische Geschichtsblätter*; 77. Köln 1959. 13–93.

Hausen, Reinhold (toim.): *Bidrag till Finlands historia. D. 3*. Helsingfors 1904.

Heininen, Simo: ”Finnische Gelehrte in Göttingen während des 18. Jahrhunderts.” *Gelehrte Kontakte zwischen Finnland und Göttingen zur Zeit der Aufklärung*, toim. Häkli. Göttingen 1988. 47–78.

Heppner, Harald (toim.): *Czernowitz: die Geschichte einer ungewöhnlichen Stadt*. Köln-Wien 2000.

von Engelhardt, Nikolai Henrik: *Die Beschreibung des Russisch Käyserlichen Gouvernements von Wiburg (1767)*, ed. Sulo Haltsonen. *Suomen historian lähteitä VIII*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1973.

Juteini, Jaakko: *Sanan Saattaja Wiipurissa, nro 41 (1840)*. Kootut teokset. Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura: Helsinki 2009. 86–105

Melartin, Erik Gabriel: *Über die Gewächskunde Finnlands nebst Nachrichten von dem Fortgange des Wiburgschen Gymnasiums im letztverwichenen Jahre; im Anhang Probearbeiten der Gymnasiasten*. St. Petersburg 1808. [Harvinaisuus, vrt. Purgold]

Purgold, Ludwig: *Über die Bildung zur Poesie und Beredsamkeit auf Schulen ... bei Gelegenheit des öffentlichen Examen am Kaiserlichen*

Gymnasium zu Wiburg herausgegeben. St. Petersburg 1807. [Harvinaisuus, löytyy Kansalliskirjaston Kansalliskokoelmasta kokoomaniteestä nimikkeellä ”*Schulprogrammen zu Wiborg*”.]

Purgold, Ludwig: *Über die Wichtigkeit der deutschen Sprache für die gründliche Bildung, insbesondere in Finnland.* St. Petersburg 1812. [Harvinaisuus, vrt. edellinen]

Ruuth, J. W.: *Viborgs stads historia; 1–2.* Viborg 1906.

Schweitzer, Robert: *Die Wiborger Deutschen. Saksalaisen kulttuurin edistämissäätiön julkaisuja; 3.* Helsinki 1993.

Schweitzer, Robert: ”Die Fibeln der Wiborger Aufklärung”. *Mundus librorum.* toim. Pärssinen & Rahikainen. *Helsingin yliopiston kirjaston julkaisuja; 62.* Helsinki 1996. 209–242.

Thieme, August: *Finnland. Faksimile der Ausgabe Wiborg 1808. Mit Übersetzungen und Kommentaren herausgegeben von Robert Schweitzer.* Aue-säätiön julkaisuja; 25. Helsinki 2012.

Tigerstedt, Örnulf: *Huset Hackman: en viburgensisk patriciersläkts öden 1790–1879; 1.* Helsingfors 1940.

VKH

Viipurin kaupungin historia I. J. W. Ruuth. Uudistaneet Rosén et al. Helsinki 1982.

Viipurin kaupungin historia II. J. W. Ruuth. Uudistanut Halila. Helsinki 1974.

Viipurin kaupungin historia IV. J. W. Ruuth. Uudistaneet Kuujo et al. Helsinki 1981.

Venäläiset Viipurissa: kielellisiä, kansallisia ja kulttuurisia ristiriitoja 1800-luvun alkupuolella

Piia Einonen

Viipurille tunnusomaisina ja leimallisina piirteinä on nähty monikulttuurisuus ja kielellinen runsaus, sillä kaupungissa puhuttiin niin suomea, ruotsia, saksaa kuin venäjääkin. Autonomian ajan alkupuolella lähes kaikki suurimmat suomalaiset kaupungit olivat kuitenkin monikulttuurisia ja monikielisiä, joten aikansa kontekstissa Viipuri ei ollut aivan niin poikkeuksellinen kuin yleensä on esitetty. Se oli tyypillinen rajakaupunki, jonka väestörakenteeseen vuosisadat Venäjän ja Ruotsin valtakuntien rajamaastossa sekä vilkkaana kauppakaupunkina olivat lyöneet leimansa.¹ Viipurilla oli vahva paikallinen identiteettinsä, viipurilaisuus, jota erityisasema itärajan turvaajana ja erityisesti Ruotsin vallan aikainen etäisyys keskusvaltaan olivat olleet omiaan vahvistamaan.

Vaikka Viipurissa tultiin toimeen kaikilla neljällä kielellä ja vähän muillakin, eksplisiittisiä ilmauksia etnisyydestä, kielestä tai kieliryhmään kuulumisesta on alkuperäislähteissä harvoin ennen 1800-luvun jälkipuoliskon kansallista heräämistä, jolloin kieli alettiin ymmärtää kansakunnan rakentamisen välineeksi. Kieleen ja etniseen taustaan liittyvät ristiriidat pulpahtelivat kuitenkin toisinaan esiin tapausten lomassa ja niiden kautta avautuu näköaloja arjen kielenkäyttöön, etnisyydellä argumentoimiseen sekä aikaisten näkemyksiin muista kansallisuuksista. Kämnerinoikeuden, raastuvanoikeuden, maistraatin ja senaatin aineistoja tutkiessa silmiinpis-

---

¹ Knapas 2003, 53, 57; Einonen 2013b.

tävintä lienee se, että muista erottuvana ryhmänä esiin nousevat erityisesti venäläiset.

Viipurin venäläiset ja kysymys kielestä

Viipurin kaltaisessa monikulttuurisessa yhteisössä etnisen alkuperän määrittäminen on haastavaa. Esimerkiksi useat kaupungissa keskeiseen asemaan nousseet suvut ja perheet olivat tulleet Saksasta jo 1600-luvulla, joten vaikka heidän etninen taustansa olikin saksalainen, on vaikea tulkita heidän muodostaneen Viipurissa erityistä etnistä ryhmää enää 1800-luvun alkupuolella.² Yhtenä keskeisenä etnisyyttä osoittavana tekijänä on nähty kieli, vaikka se kytkee yksilön kieliryhmään, ei välttämättä etniseen taustaan. Kielen merkitys yksilöllisen identiteetin kannalta on kuitenkin huomattava: kielen kautta identifioituaan, mutta sen avulla myös rakennetaan erilaisia identiteettejä. Kieli tai etnisuus eivät tosin olleet ainoita venäläisiä muista Viipurin väestöryhmistä erottava piirre, sillä niin heidän uskontonsa, tapansa kuin kulttuurinsakin poikkesivat totutusta.³

Viipurissa oli runsain määrin 1700-luvun kuluessa Venäjältä tulleita suurkauppiaita sekä rihkama- ja elintarvikekauppiaita, jotka omine tapoineen ja juhlapäivineen rytmittivät kaupankäyntiä. Heidän toimintatapansa poikkesivat kaupungin muusta kauppiaskunnasta. Venäläiset pitivät kaupapuotejaan auki sunnuntaisin, mikä oli ristiriidassa luterilaisten käsitysten kanssa ja esimerkiksi näkemykset ammattikunnista sekä niiden roolista poikkesivat Venäjällä huomattavasti ruotsalaisista käytännöistä, joista Viipurin hallintomiehet pyrkivät pitämään kiinni.⁴

Uskonto oli yksi ilmeisimmistä venäläisiä muista viipurilaisista erottaneista piirteistä jo konkreettisestikin, sillä esimerkiksi todistajanvaloja varten ortodoksit lähetettiin oikeusistuimen edustajien kanssa kreikkalaiskato-

---

2 Ruuth 1906, 794–796; Tandefelt 2002, 17–18, 28; Ijäs 2008, 18; Schweitzer 2008, 161–190; Jussila 1985, 17–20; Klinge 1985, 11–16 venäläisyyden määrittelystä.

3 Einonen 2013a; Einonen 2013b.

4 VKH III 1975, 63–66; VKH IV 1981, 43, 61–62, 73; Ijäs 2008, 25.

lisen seurakunnan pappien luokse vannomaan vala, samoin kuin tietysti kaupungin muutamat katoliseen seurakuntaan kuuluvat henkilöt oman pappinsa luokse.⁵ Ei-ortodoksisille kaupunkilaisille kreikkalaiskatolisuus näyttäytyi vieraana ja jopa kaupunkihallinnon asiakirjoissa ortodoksisuuteen viitattiin termillä ”vieras” uskonto vuonna 1815.⁶ Uskonnollisesti Viipuri vaikuttaa kuitenkin olleen lukuisine seurakuntineen suvaitsevaisen kaupunki, mistä todistaa esimerkiksi se, että kaupunki houkutteli puoleensa juutalaiskäännynnäisiä Baltian alueelta.⁷

Kansallisessa historiankirjoituksessa Viipuri on yleensä haluttu nähdä suomalaisena ja suomenkielisenä kaupunkina, jossa asui korkeintaan muutamia saksalaissukuisia kauppiaita perheineen, kun taas kaupungin venäläinen väestönosa on toisinaan jopa haluttu unohtaa.⁸ Viipurin historian tutkimus lepää yhä voimakkaasti Johan Wilhelm Ruuthin perinnön varassa – ja samalla toistaa Ruuthin kansallisen näkökulman sävyttämiä tulkintoja. Ruuthin ansioita ei käy kiistäminen ja suurelta osin hänen yli sata vuotta vanhat tutkimuksensa ovat yhä relevanttia tutkimuskirjallisuutta, mutta esimerkiksi Ruuthin tulkinta Viipurin ”kansallisuuksista” (*nationaliteterna*) nojaa kansallisesti värittyneeseen lähdeaineistoon. Tutkimus perustuu tältä osin *Wiborgs Tidning* -sanomalehdessä vuonna 1865 kolmiosaisena julkaistuun artikkeliin ”*Wiborgs fyra nationaliteter*”. Kirjoitus on mielipidekirjoituksen kaltainen, suomalaiskansallisen ajattelun sävyttämä ja poleeminen teksti, jonka kirjoittajaa ei mainita, mutta Ruuth epäilee artikkelin olevan peräisin Johannes Alfthanin kynästä.

Alfthan oli lehden entinen toimittaja ja kiihkeä viipurilaisen liberalismien edustaja, joka asettui fennomanian ja svekomanian väliin, mutta korosti suomen kielen ja suomalaiskansallisen ajattelun merkitystä samaan tapaan kuin artikkelissakin julistettiin. Teksti kirvoitti useita kriittisiä vastauksia, joita Ruuth ei huomionnut.⁹ Myös usein esitetty tulkinta suomen kielen asemasta eräänlaisena yleiskielenä tulee suoraan tästä kansallisuusajattelun

5 kämnerinoikeus 9./21.1.1815 § 2, 31.3./12.4.1815 §1, 13.3.1820 §2.

6 kämnerinoikeus 13./25.9.1815 § 2.

7 VKH IV 1981, 43.

8 Knapas 2003, 43, 53–56; Ijäs 2008, 19.

9 *Wiborgs Tidning* 29.11.1865, 2.12.1865, 6.12.1865, 9.12.1865, 27.12.1865, 3.1.1866, 10.1.1866, 24.1.1866; Ruuth 1906, 793–804, 896; Hirn 1998; Stadius 2002, 84–90.

sävyttämästä artikkelista.¹⁰

Pöytäkirja-aineiston pohjalta voidaan kuitenkin todeta, että ainakin ennen 1840-lukua juuri suomi ja venäjä tuottivat aikalaisille ongelmia. Kämnerinoikeuteen kutsutut todistajat paljastivat usein, että he eivät olleet ymmärtäneet mitä vieraalla kielellä oli puhuttu, lähinnä vain erilaiset kunnianloukkaukset tiedettiin yleisesti. Esimerkiksi vuonna 1815 katurauhanrikkomuksen todistajaksi päätynyt ja jo kahdeksan vuotta Viipurissa asunut venäläismies kertoi, ettei hän ollut ymmärtänyt mitä suomeksi oli puhuttu. Eräs todistaja puolestaan totesi vuonna 1830, ettei hän tiennyt mistä muut olivat puhuneet, sillä hän ei ymmärtänyt suomea.¹¹ Toisinaan toki myös ruotsi ja saksa aiheuttivat todistajille hankaluuksia, ja on vaikea päätellä milloin tietämättömyys on teeskenneltyä, mutta näissä tapauksissa mikään ei ainakaan viittaa sellaiseen. Ilmeisesti kuitenkin venäläisillä ei ollut halua tai tarvetta opetella muita kieliä, vaan 1800-luvun alkuvuosikymmenten Viipurissa saattoi tulla toimeen pelkällä venäjän kielellä.

Kun Viipurin maistraattia täydennettiin uusilla raatimiehillä vuonna 1820, kielitaito nostettiin voimakkaasti esiin. Leipuri Johan Ziencke oli ehdolla raatimieheksi, mutta hän ei tullut vielä tällöin valituksi. Ziencken valitettua päätöksestä maistraatti totesi, että vaikka Ziencke oli muuten sopiva kandidaatti, hän osasi vain saksaa. Maistraatti katsoi kuitenkin, että järjestysraatimiehen tuli osata sekä venäjää että suomea, jotka olivat alueen tavallisimmat kielet (*mäst gängse språken*). Kielikysymys oli kuitenkin herättänyt maistraatissa keskustelua, sillä konseptipöytäkirjaan oli merkitty muistiin, että järjestysraatimiehen piti osata venäjää, ruotsia ja suomea, mutta ruotsi oli sittemmin vedetty yli.¹² Venäjä ja suomi olivatkin epäilemättä tällöin jo asukkaiden kansallisuuksien perusteella käytetyimmät kielet, kun taas ruotsi oli nimenomaan hallinnon kieli. Maistraatti lähestyi siis hallintomiesten kielikysymystä pikemmin käytännöllisestä kuin laillisesta näkökulmasta.

---

10 ”så godt som hvarje Wiborgsbo förstår och behjelpigen kan tala finska”, Wiborgs Tidning 29.11.1865.

11 kämnerinoikeus 17./29.5.1815 § 1, 18./30.8.1815 § 1, 20.8./1.9.1815 § 3, 7.2.1820 § 1, 2.3.1820 § 2, 8.7.1830 § 1.

12 maistraatti 28.8.1820 § 1.

Etnisyys argumenttina porvarisoikeuksia jaettaessa

Kaupunkiyhteisössä yksilöiden paikkaa ja roolia määriteltiin taloudellisia seikkoja punniten, mutta myös sukujuuria ja kielellistä sekä etnistä taustaa arvioiden. Viipurissa perheiden valta oli suuri ja erilaiset suhdeverkostot merkittäviä, mikä korostui kun jaettiin oikeuksia harjoittaa kauppaa tai käsityötä kaupungissa.¹³

Kun maistraatti päätti vuonna 1823 antaa vähittäiskauppaoikeuden kaup-pakirjanpitäjä Henric Niclas Heitmanille, asiasta sukeutui myrsky Viipurin porvariston keskuudessa. Erityisesti kritisoihin sitä, että Heitman oli ulkomaalainen (*utländningen*) ja valitettiin, että maistraatti ei ollut kuul-lut porvaristoa ja vanhimpia asiaankuuluvalla tavalla asiasta päätettäessä. Päätös oli kuitenkin mennyt pykälien mukaan, sillä Heitman oli anonut porvariutta, toimittanut tarvittavat todisteet, porvaristo sekä vanhimmat oli kutsuttu koolle ja Heitman hyväksytty porvariksi kunhan hän todistaisi kokeella tietämyksensä kaupasta. Tästä huolimatta maistraatin toimintaa kutsuttiin käsittämättömäksi ja muiden porvareiden katsottiin joutuneen epäoikeudenmukaisesti kohdelluiksi. Porvaristo jakautui kysymyksessä selvästi kahteen leiriin, joista toinen koostui lähinnä venäläislähtöisistä kauppiaista ja toinen ei-venäläisistä. Kansallisuus sekä syntyperä otettiin lyömäaseiksi.¹⁴

Venäläiset kauppiaat tukivat toisiaan ja laativat useammankin valituksen Heitmanin ottamisesta kauppiaaksi. He korostivat kaupunkilaisuuttaan ja maalailivat tunteisiin vetoavaa tulevaisuudenkuvaa, jossa heidän lastensa piti etsiä toimeentulo muualta ja jättää isänmaansa vieraiden (*främlingar*) vuoksi. Heitmanin puolustajat saivat hekin kansallisuudesta oivan vasta-argumentin: Heitman oli ulkomaalainen, mutta hän oli aivan yhtä oikeu-tettu vähittäiskauppaan kuin valittajat, sillä kukaan heistä ei ollut syntyjään viipurilainen tai edes Viipurin läänistä lähtöisin. Kansallisuuksien välisten ristiriitojen ohella vastakkainasettelussa oli jossakin määrin kyse myös tulokkaiden ja vanhojen asukkaiden välisestä taistelusta, mihin argumen-toinnissa kärkkäästi tartuttiin.¹⁵

13 Einonen 2013b.

14 STOAD, Eb:258, AD 277/179 1823; VKH IV 1981, 74.

15 Tandefelt 2002, 26–27, 31, 33; Schweitzer 2008, 166, 177.

Heitman itse iski nimenomaan vastustajiensa kielitaitoon ja kansallisuuteen. Hän epäili ivalliseen sävyyn kirjoitetussa tekstissä jopa allekirjoittaneiden nimikirjoitusten aitoutta ja heidän kykyään ymmärtää juttuun liittyneiden asiakirjojen kieltä. Heitman oli karkäs neuvomaan vastapuoltaan kauppaan liittyvissä termeissä, joita he hänen mielestään käyttivät väärin, ja totesi alentuvasti tietämättömyyden olevan tavallista sellaisten ihmisten joukossa, jotka ovat viettäneet elämänsä raskaassa maaorjuudessa. Lisäksi Heitman puolusti itseään syyttämällä valittajia monopoliaseman tavoittelusta ja sitä kautta kaupungin asukkaiden haitaksi toimimisesta. Maaorjuuteen viittaaminen oli loukkaus koko venäläistä väestönosaa kohtaan ja paljasti samalla, miten hän – kuten varmasti monet muutkin – liitti maaorjuuden olennaiseksi osaksi venäläisyyttä. Kritiikistä ja valituksista huolimatta Heitman sai pitää oikeutensa.

Kauppaoikeuksien ohella etnisyys nousi esiin käsityöammatin harjoittamiseen liittyvissä kysymyksissä. Vuonna 1823 Viipurin kaupungin räätäliammattikunta valitti senaatille maistraatin päätöksestä antaa porvarius maaorja Vasilei Schversnikoffille ja ottaa hänet ”venäläiseksi räätälimestariksi” (*rysk skräddare mästare*). Ammattikunnan kirjelmässä kritisoitiin erityisesti sitä, että Pietarissa, jossa hakija oli saanut oppinsa, ei ollut ammattikuntajärjestystä, joten Schversnikoff ei siis ollut voinut olla pätevän mestarin opissa.¹⁶

Vaikka Venäjällä oli perustettu ammattikuntalaitos 1720-luvulla, se ei vastannut ruotsalaista suljettua järjestelmää, vaan oli avoin ulkomaalaisille, sotilaille ja talonpojille. Ammatinharjoitusta, koulutusta tai laadun valvontaa ei ollut privilegioitu ammattikunnille kuten Ruotsissa. Vuoden 1785 kaupunkijärjestys vapautti järjestelmää entisestään salliessaan käsityön harjoittamisen elinkeinona kaikille, kunhan he eivät käyttäneet apputyövoimaa. Koska hallitseva senaatti vahvisti määräyksen vuonna 1804, se säilyi lainvoimaisena myös vuoden 1812 jälkeen. Viipurin maistraatti sen sijaan pyrki jo venäläiskaudella säilyttämään ruotsalaisen ammattikuntalaitoksen ja säädökset, sekä rajoittamaan oikeutta ammatinharjoitukseen niiden mukaisesti.¹⁷

---

16 STOAD, Eb:249, AD 32/149 1823.

17 VKH III 1975, 144, 152–153; VKH IV 1981, 84; Ijäs 2008, 41.

Viipurin räätäliammattikunta oli erityisen kriittinen siitä syystä, että maistraatti oli käyttänyt termiä ”venäläinen räätälimestari” ja valituskirjelmässä ihmeteltiin, mitä maistraatti sillä ymmärsi. Kyseistä käsitettä ei löytynyt ammattikuntajärjestyksestä ja räätäliammattikunta kummasteli sarkastiseen sävyyn, oliko maistraatti kenties ajatellut Schversnikoffin työskentelevän vain venäläisille ja heidän ruotsalaisten vain ruotsalaisille. Samaan hengenvetoon kirjelmässä kysyttiin, että saisivatko myös englantilaiset, ranskalaiset ja espanjalaiset, joita oli kaupungissa paljon, omat räätälinensä. Hakija pyysi itse anomuksessaan nimittämistä ”venäläiseksi räätälimestariksi”, mistä se todennäköisesti lipsahti myös maistraatin käyttöön, vaikka käsitteen käytölle ei mitään perustetta ollutkaan.

Kansallisuus nousi tässäkin tapauksessa keskeiseksi elementiksi, jonka ympärille argumentointi kiertyi. Vaikka tosiasia oli, että Viipurin räätäliammattikunnalla oli syytä epäillä miehen ammattitaitoa, se kuitenkin keskittyi irvailemaan todennäköisesti epähuomiossa käytetyllä käsitteellä. Schversnikoffilla oli kuitenkin koko Viipurin venäläisyhteisön tuki, sillä suuri osa venäläisestä porvaristosta oli toivonut Schversnikoffin nimittämistä mestariksi. Tämä oli ymmärrettävää jo yksinomaan siitä syystä, että ruotsinkielisten räätäleiden kanssa asioiminen oli todennäköisesti hankalaa kielivaikeuksien vuoksi. Tämäkin tapaus viittaa Heitmanin ja venäläiskauppiaiden välisen riidan tavoin siihen, että porvaristo oli jakautunut venäläiseen ja ei-venäläiseen ryhmään.

Vaikka etnisyydellä argumentoitiin tarkoitushakuisesti, punnittiin vähintään yhtä perusteellisesti hakijan ammattitaitoa ja luonnetta, sekä tarvetta uudelle käsityöläismestarille. Etnisillä rajanvedoilla, joita toisinaan niin kärkkäästi tuotiin esiin, ei kuitenkaan ollut merkitystä mikäli ammattitaitoista käsityöläistä tarvittiin. Mestari Anisia Alexandroff sai koko Viipurin porvariston puolustamaan itseään maalarimestari Louis Lennepin valittua Alexandroffin ottamisesta porvariksi ja mestariksi vuonna 1824. Alexandroff oli Schversnikoffin tavoin alkujaan maaorja, mutta hän oli saanut vapautuksen, ja oli jo pitkään asunut Viipurissa ammattiaan harjoittaen.

Kaupungin varakkaimpien porvareiden allekirjoittamassa suosituksessa keuhuttiin niin Alexandroffin luonnetta kuin hänen työnsä jälkeäkin.

Alexandroff ei kuitenkaan jättänyt puolustustaan muiden lausuntojen varaan vaan hyökkäsi Lennepiä vastaan syyttäen häntä monopoliaseman tavoittelusta ja kilpailun estämisestä. Lisäksi hän valitti Lennepin olevan ”vähemmän tunnettu ulkomaalainen, joka oli saanut työnsä sattuman kautta”. Alexandroff korosti syntyperäistä venäläisyyttään, minkä ansiosta hän näki olevansa uskollinen alamainen ja isänmaalleen hyödyksi.¹⁸ Kommenteista kuultaa läpi kansallistunne ja kenties jopa kansallisylpeys. Taustalla piili myös Lennepin ulkopuolisuus ja ulkomaalaisuus, sillä toisen tapauksen yhteydessä esitettiin epäilyjä niin hänen taustastaan kuin ammattitaidostaankin.¹⁹ Tämä korostaa etnisyyden merkitystä taloudellisten etujen ajamisen välineenä.

Tavat ja kulttuuri: maaorjat

Maaorjuus, johon Heitmankin viittasi, herätti 1800-luvun alussa keskustelua niin Venäjällä kuin muuallakin epäinhimillisen ja taloudellisesti epäsuotuisan luonteensa vuoksi, mutta kriittisistä äänenpainoista huolimatta maaorjuus oli Venäjällä sallittua aina vuoteen 1861 saakka.²⁰ Jo Uudenkaupungin rauhan jälkeen Viipuriin muutti paljon maaorjia venäläisten isäntiensä mukana. 1700-luvun puolivälissä Viipurissa koettiin jopa eräänlainen venäläistämiskausi, jolloin maaorjien muuttoa suosittiin. Vaikka maaorjuuteen suhtauduttiin kielteisesti, myös muutamat Viipurin saksalaislähtöisistä perheistä omaksuivat 1700-luvulla tämän taloudellisesti kannattavan käytännön. J. W. Ruuthin mukaan he kohtelivat maaorjiaan samaan tapaan kuin venäläiset, eli maaorjia voitiin myydä ja käyttää pantteina, sekä rangaista julmasti tarpeen mukaan. Vuonna 1812 Viipurissa oli yhteensä 106 maaorjaa, kun koko asukasmäärä oli kolmisentuhatta henkeä.²¹

Maaorjia kuitenkin myös vapautettiin ja tällöin he saattoivat saada anomuksesta jopa porvarin statuksen, mikäli he olivat taitavia käsityöläisiä

---

18 STOAD, Eb:282, AD 351/56 1824.

19 STOAD, Eb:286, AD 475/13 1824.

20 Ijäs 2008, 94; *Kimerling Wirtschaftler* 2008, 208–212.

21 Ruuth 1906, 802–803; VKH III 1975, 25, 51–52, 64.

tai päteviä kauppiaita. Menneisyys maaorjana ei siis estänyt porvarillista uraa, mikäli hakijalla oli siihen taloudellisia edellytyksiä ja hän oli integroitunut kaupunkiyhteisöön. Maaorjien vapauttamisia tapahtui erityisesti 1820-luvulla ja vuonna 1826 määrättiin, että kaikki maaorjat, jotka pysyivät todistamaan olleensa henkikirjoitettuina Viipurin läänissä Vanhan Suomen suuriruhtinaskuntaan yhdistymisen aikaan, saivat anoa vapautusta. Maaorjien määrä Viipurissa väheni myös sen vuoksi, että vuonna 1817 kiellettiin maaorjien käyttäminen kauppiaiden palveluksessa, ja maaorjien luovuttamista ei-venäläisille ja omistamista koskevia asetuksia kiristettiin vähitellen. Kiellosta huolimatta maaorjia kuitenkin käytettiin kaupan palveluksessa vielä 1840-luvullakin.²²

Viipurin maaorjat olivat nimenomaan venäläisiä, eivät karjalaisia lahjoitusmaatalonpoikia.²³ Useimmat heistä olivat tulleet kaupunkiin omistajiensa mukana, vaikka Viipurissa liikkui myös paperittomia, kenties karanneita tai piilottelevia maaorjia.²⁴ Maaorjuus ei muodostunut Viipurissa ongelmalliseksi vielä 1700-luvulla, mutta kun vuoden 1812 jälkeen palattiin muun Suomen yhteyteen ja korostettiin ruotsalaiseen hallintojärjestelmään siirtymistä sekä ruotsalaisten lakien noudattamista – vaikka Vanhassa Suomessa oli koko ajan ainakin jossakin määrin noudatettu Ruotsin vanhoja lakeja – maaorjien omistaminen muuttui kyseenalaiseksi. Tästä huolimatta erityisesti yläluokkaiset venäläisperheet pitivät yhä maaorjansa. Käytännössä maaorjat kauppaliikkeiden ohella työskentelivät piikoina ja renkeinä omistajiensa tai haltijoidensa kotitalouksissa, mutta Viipurin keskustan ulkopuolella maaorjia asui myös vuokralaisina.²⁵ Eräs naismaaorja oli jopa kirjattu henkikirjaan kiinteistön omistajaksi ja hänellä oli itsellään vuokralaisia.²⁶

Koska maaorjat olivat omaisuutta, heidän elämänsä oli rajoitettua verrattuna tavallisiin piikoihin ja renkeihin. Vaikka palkollissääntö rajoitti myös vapaiden palkollisten elämää ja liikkumista, oli maaorjilla vielä rajallisem-

---

22 Kallio 1901, 18, 102, 266–267; VKH IV 1981, 43, 61; Einonen 2013a.

23 Paaskoski 1997.

24 Einonen 2013a.

25 Ijäs 2008, 94; Einonen 2013a.

26 henkikirja 1818.

mat mahdollisuudet muuttaa tai mennä naimisiin.²⁷ Viipurinkin kämnerinoikeudessa käsiteltiin tapauksia, joissa kiisteltiin maaorjien oikeudesta avioliittoon. Vuonna 1820 sotilas Johan Oppi halusi ottaa vaimokseen eversti von Müllerin maaorjapiian, ja Oppi oli haastanut naimahankkeeseen vastentahtoisesti suhtautuvan everstin oikeuteen. Suhteesta oli jo syntynyt avioton lapsi, joka tosin oli menehtynyt, mutta pariskunta halusi joka tapauksessa naimisiin. Sekä oikeusistuimien että Viipurin läänin maaherra yrittivät hankkia lupaa avioliitolle, mutta koska von Müller tai eversti Gervais, joka ilmeisesti omisti piian, eivät suostuneet, pariskunta sai avioitumisluvan sijasta sakot esiaviollisesta suhteesta.²⁸ Upseerien ei edes tarvinnut perustella kielteistä kantaansa millään tavalla – riitti että he syystä tai toisesta vastustivat avioliittoa. Maaorjien omistajilla ei ollut oikeutta yksinomaan estää liittoja vaan he saattoivat halutessaan myös erottaa aviopuolisot toisistaan.²⁹

Jo hieman aikaisemmin sotilas Henrik Koppinen oli haastanut oikeuteen raatimies Peter Kovaleffin, joka ei suostunut antamaan maaorjapiikaansa vaimoksi Koppiselle. Piika oli saanut Koppisen kanssa aviottoman lapsen, joka oli kuollut, aivan kuten neljä aikaisempaakin piian saamaa aviotonta lasta. Kaikesta huolimatta Koppinen halusi piian vaimokseen, mutta raatimies Kovaleff ei halunnut myöntää heidän pyyntöönsä avioitua tai saada piialle vapaus. Piika oli myyty ensimmäistä kertaa jo 26 vuotta aikaisemmin, jolloin hän oli ollut vain kymmenvuotias, ja Kovaleffin haltuun hän oli tullut viisi vuotta aikaisemmin panttina. Venäläisen käytännön mukaan Kovaleff vaati, että sotilaan olisi pitänyt maksaa piika vapaaksi, minkä jälkeen he olisivat olleet vapaita avioitumaan. Kovaleff myös valitti kustannuksista, joita oli syntynyt piian lapsivuodeaikana sekä lapsen kastamisesta. Koska hän ei kuitenkaan ollut piian omistaja, oikeus kehotti hakemaan piian vapautusta varsinaiselta omistajalta Pietarista ja tuomitsi pariskunnan sakkoihin salavuoteudesta.³⁰

---

27 Field 1976, 14, 45; Hoch 1986, 103; Paaskoski 1997, 168–169; Dennison 2011, 42, 87–90, 223.

28 kämnerinoikeus 19.4.1820 § 1, 20.4.1820 § 1.

29 Field 1976, 44–45.

30 kämnerinoikeus 3./15.11.1815 § 1, 11./23.11.1815 § 1–§ 2.

Ruotsalainen ja venäläinen käytäntö sekä laki törmäsivät avioitumiskysymyksessä. Ruotsissa oli perinteisesti suosittu salavuoteuteen syyllistyneiden naimattomien ihmisten saattamista avioliiton satamaan, mutta kun kyse oli venäläisten maaorjista, tämä ei käynyt päinsä. Kovaleffin vaatimus korvauksesta olikin ymmärrettävä venäläisestä näkökulmasta, jossa esimerkiksi lahjoitusmaalta avioliiton vuoksi pois muuttavan maaorjan piti maksaa isännälleen korvaus menetetyistä omaisuudesta sekä työvoimasta.³¹ Enemmistö viipurilaisista ajatteli kuitenkin kuten Henrik Koppinen, joka totesi vastauksessaan Kovaleffille, että Suomen suuriruhtinaskunnassa kaikki ovat keisarillisten määräysten mukaisesti vapaita, eikä siis kenelläkään ole oikeutta vaatia korvausta piian vapaudesta. Koppisen ja Kovaleffin kiistassa korostuu myös kulttuurien törmäys, sillä venäläinen kauppias – vaikkakin hän oli samalla viipurilainen hallintomies – toimi sen mukaan miten hän ymmärsi maaorjuuden ja yhteiskunnalliset valtasuhteet, kun taas suomalaiselle sotilaille vapaus oli perusoikeus, joka kuului kaikille niin Viipurissa kuin muuallakin suuriruhtinaskunnassa. Viipurissa ei-venäläisten asukkaiden painostus oli kuitenkin ilmeisesti sen verran voimakasta, että maaorjia kohdeltiin paremmin kuin Venäjällä. Eräs omistaja oli jopa todennut oikeudessa, että Pietarissa hän saisi piiskata orjaansa niin paljon kuin haluaisi³², mutta Viipurissa se ei käynyt päinsä.

Avioitumishankaluuksien lisäksi muitakin maaorjiin liittyviä epäkohtia tuli toisinaan ilmi. Eräs merkittävä venäläiskauppias jäi kiinni maaorjan kuljetamisesta Pietariin epäinhimillisissä olosuhteissa: piika oli sidottu ja hänet oli laitettu talonpojan rattaisiin vähissä vaatteissa. Tapauksen selvittelyn yhteydessä maaorjien huono kohtelu sekä yleisemminkin koko ilmiö tuomittiin jyrkästi ja todistajanlausunnoissa painotettiin, että ”meillä ei täällä ole maaorjuutta”.³³ Näin korostettiin Viipuria suuriruhtinaskuntaan kuuluvana ja sen lakien mukaan toimivana kaupunkina. Venäläiset olivat tulleet 1700-luvulla Viipuriin valloittajina ja tuoneet mukanaan omat tapansa ja käytäntönsä, joihin viipurilaisten oli ollut pakko sopeutua, mutta paluu takaisin suuriruhtinaskunnan yhteyteen loi tilaa kritiikille. Venäläisten

---

31 Paaskoski 1997, 168–169; Dennison 2011, 57, 74.

32 Ijäs 2008, 95.

33 kämnerinoikeus 20.1.1820 § 2, 28.1.1820 § 3, 5.2.1820 § 1, 12.2.1820 § 2, 17.4.1820 § 4, 15.5.1820 § 4; Ijäs 2008, 95; Einonen 2013a.

keskuudessa jaettu etninen alkuperä sekä yhteinen kieli ja uskonto loivat keskinäistä yhteenkuuluvuutta, mitä vahvasti historiallinen ja kulttuurinen perintö sekä siihen olennaisena osana kuulunut maaorjuus, mutta 1800-luvun alun Viipurissa nämä venäläisyyteen liitetyt piirteet toisaalta erottivat ryhmää muista kaupunkilaisista.

Sotilaiden majoittaminen

Koska Viipuri oli varuskuntakaupunki, venäläisten porvareiden ja kauppiaiden sekä heidän kotitalouksiensa ja maaorjiensa ohella Viipurissa oli suuri joukko venäläissotilaita. Sotilaat on perinteisesti nähty erilaisia levottomuuksia ja väkivaltaisuuksia aiheuttavana joukkona, mutta Viipurin raastuvan- tai kämnerinoikeutta sotilaat eivät juuri työllistäneet, sillä heillä oli omat tuomioistuimensa, joissa myös riidat siviiliväestön kanssa sovittiin. Sotilaat olivat yleisemminkin poikkeuksellinen ryhmä, jota eivät koskeneet samat säännöt ja lait kuin muita kaupunkilaisia.³⁴

Kaupungissa pysyvämmiin oleskelevat, mutta myös läpikulkumatalla olevat upseerit ja sotamiehet tarvitsivat majoitusta. Sotilaiden majoittaminen porvariskoteihin 1700-luvulla ja vielä 1800-luvun alkupuolellakin oli kaupunkilaisille taloudellisesti raskas rasitus, ja aiheutti lisäksi ristiriitoja majoitustaakan ja -maksujen jakautumisesta, sekä välikohtauksia sotilaiden ja porvareiden kesken. Venäläissotilaat olivat toisinaan omavaltaisia ja kurittomia, ja viipurilaiset vastahakoisia. Syntyi sanaharkkoja ja ovia jouduttiin avaamaan väkivalloin. Viipurin ohella majoitusrasitus koettiin erityisen raskaaksi Lappeenrannassa.³⁵

Majoitusrasitus koski niin porvareita kuin muitakin talonomistajia, mutta maistraatin jäsenet, papisto, virkamiehet, joilla ei ollut vuokrattavia huoneita, sekä köyhät oli vapautettu rasituksesta. Majoitusrahaston käyttö ja huoneiden vuokraaminen, sekä sotaväelle rakennetut kasarmit ja upseeritalot olivat jo 1700-luvun lopulla vähentäneet tarvetta majoittaa sotilaat

---

34 VKH III 1975, 33; VKH IV 1981, 13; Ranta 1982.

35 VKH III 1975, 189–191; Ranta 1982; Rähä 2012, 155–173.

porvariskoteihin, mutta huoneiden taso ei välttämättä tyydyttänyt upseereita vaan he asuivat mieluummin porvariskodeissa. Yleisesti majoitusrasitus suoritettiin 1800-luvun alkupuolella rahamaksuna, mutta pakottavissa tilanteissa, kuten sotaväen läpimarssien aikana, esikaupunkikodeissa piti yhä maksun lisäksi luovuttaa huoneita sotaväen käyttöön.³⁶

Vuonna 1815 kämnerinoikeudessa syytettiin kaupunginpalvelijan vaimoa siitä, että hän ei ollut päästänyt neljää taloonsa majoitettua sotilasta sisälle. Venäläiset sotilaat olivat omien sanojensa mukaisesti vaatineet majapaikkaa säyseästi, mutta talon isäntä oli lähtenyt hakemaan kaupunginvahtia ja vaimo oli haukkunut naapurissaan asuvaa toista kaupunginpalvelijaa syyttäen, että naapuri ”järjesti hänelle venäläisiä” (*en sådan granne som lagar till mig ryssar*). Hän oli myös sätinyt sotilaita suomeksi ja venäjäksi, mutta tässäkin tapauksessa sotilaat eivät olleet ymmärtäneet mitä vaimo oli suomeksi sanonut.³⁷ Todennäköisesti vastaavia kahnauksia sotilaiden ja siviiliväestön välillä tapahtui toisinaan tiiviisti asutussa kaupungissa, mutta ongelmat juontuvat enemmän raskaana koetusta rasituksesta kuin sotilaiden etnisestä alkuperästä tai yhteisen kielen puuttumisesta.

---

36 VKH III 1975, 189–191; VKH IV 1981, 49–51; Ranta 1982.

37 kämnerinoikeus 22.6./4.7.1815 § 1, 28.6./10.7.1815 § 2, 12./24.7.1815 § 1, 16./28.7.1815 § 1.

Lopuksi

Kaupungin venäläisväestö vaikuttaa muodostaneen suljetun ryhmän, joka ei integroitunut muuhun väestöön, ja jonka ryhmäsidonnaisuus oli vahva. Kieli ja etnisyys olivat venäläisiä muista erottava ja omaksi ryhmäkseen rajaava tekijä, mutta lisäksi uskonto, tavat sekä kulttuuriset ja taloudelliset seikat, kuten juuri maaorjien omistaminen ja käyttäminen myös Viipurissa, erottivat heitä muista kansallisuuksista ja rakensivat toiseutta. Toisaalta omaa, venäläistä identiteettiä kyettiin ylläpitämään, koska kreikkalaiskatonolinen seurakunta ja laaja kauppias- ja käsityöläisryhmä mahdollistivat sen, että venäläiset saattoivat elää ja seurustella lähinnä keskenään, kuten Helsingissäkin oli tapana.

Venäläisyyttä oli monenlaista ja samoin Viipurin venäläisiä on mahdotonta kuvata kattavasti, mutta aikalaisten arkipäiväisessä elämässä venäläisten uskonto, kieli, etnisyys ja maaorjat, sekä sotilaiden aiheuttamat kahnaukset nousivat puheenaiheiksi. Venäläisyys näyttäytyi monille viipurilaisille vieraana tai se haluttiin nähdä sellaisena, mutta toisaalta kuitenkin venäläisistä käytännöistä omaksuttiin ne, joista oli itselle taloudellista hyötyä.

Aikaisemmassa tutkimuksessa on korostettu monikulttuurisen Viipurin suvaitsevaisuutta ja eri kansallisuuksien sekä kieliryhmien jouhevaa yhteiseloa, mutta todellisuus ei aina ollut näin särötön. Kaupungin asukkaiden sosiaalinen ja taloudellinen asema oli kytköksissä etniseen alkuperään, ja ristiriitatilanteissa kansallisuus sekä siihen liitetyt ominaisuudet nousivat esiin. Venäläiset olivat erottuva ryhmä, jonka erityispiirteet olivat näkyviä – niihin oli helppo tarttua.

Lähteet ja kirjallisuus

Alkuperäislähteet

Mikkelin maakunta-arkisto

Viipurin hovioikeuden, maistraatin ja kämnerinoikeuden arkistot

Kämnerinoikeuden ja maistraatin pöytäkirjat 1812–1840

Kansallisarkisto

Senaatin talousosaston anomusdiarit 1812–1840
(mikrofilmikopio, Jyväskylän maakunta-arkisto)

Senaatin talousosaston registraattorinkonttori, saapuneet asiakirjat,
anomus- ja valitusaktit (STOAD) 1812–1840

Viipurin läänin henkikirjat 1818–1840 (digitaaliarkisto)

Jyväskylän yliopiston kirjasto

Wiborgs Tidning 29.11.1865–24.1.1866 (mikrofilmikopio)

Tutkimuskirjallisuus

Dennison, Tracy: *The institutional framework of Russian serfdom.* Cambridge University Press, Cambridge, UK/New York 2011.

Einonen, Piia (a): "Cultural conflicts in a border town: the question of Russian serfdom in Vyborg in the beginning of the 19th century". *Small Nations on the Borderlines of Great Powers 2013* [julkaistavaksi hyväksytty käsikirjoitus].

Einonen, Piia (b): "Myyttinen Viipuri ja monikielinen todellisuus – Etnisen alkuperän ja kielen merkitys 1800-luvun alun kaupunkiympäristössä". *Historiallinen Aikakauskirja 1/2013.* [julkaistavaksi hyväksytty käsikirjoitus].

Field, Daniel: *The End of Serfdom. Nobility and Bureaucracy in Russia, 1855–1861.* Cambridge, Mass. 1976.

Hirn, Sven: "Johannes Alfthan". *Kansallisbiografia 1998.* (<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/>)

Hoch, Steven L.: *Serfdom and Social Control in Russia. Petrovskoe, a Village in Tambov.* University of Chicago Press, Chicago 1986.

Huuskonen, Aarne: "Viipuri varuskuntakaupunkina". *Viipurin kaupungin historia IV: 2, vuodet 1840–1917.* (vuodet 1840–1900 kirjoittanut J. W. Ruuth ja uudistaneet Aimo Halila et al., jotka myös kirjoittaneet vuodet 1900–1917). Torkkelin Säätiö, Helsinki 1981.

Ijäs, Ulla: *Piikoja ja puotipuksuja. Sukupuolittunut työnjako 1820- ja 1830-lukujen Viipurissa.* Painamaton pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto 2008. (<http://tutkielmat.uta.fi/pdf/gradu02405.pdf>)

Jussila, Osmo: "Kuka oli venäläinen, kuka suomalainen." *Venäläiset Suomessa.* toim. Pauli Kurkinen. *Historiallinen Arkisto 83.* Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1985.

Kallio, O. A.: *Viipurin läänin järjestämisestä muun Suomen yhteyteen.* Helsinki 1901.

Kimerling Wirtschafter, Elise: *Russia's Age of Serfdom 1649–1861.* Blackwell, Malden, MA 2008.

Klinge, Matti: ”Venäläisyydestä Suomessa”. *Venäläiset Suomessa.* toim. Pauli Kurkinen. *Historiallinen Arkisto* 83. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1985.

Knapas, Rainer: ”Viipurin kulttuurista 1750–1850 – historiankirjoitusta ja ongelmia”. *Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita* 14. Viipurin Suomalainen kirjallisuusseura, Helsinki 2003.

Kurkinen, Pauli (toim.): *Venäläiset Suomessa. Historiallinen Arkisto* 83. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1985.

Paaskoski, Jyrki: *Vanhan Suomen lahjoitusmaat 1710–1826. Bibliotheca Historica* 24. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1997.

Ranta, Raimo: *Venäläinen sotaväki ja majoitusrasitus Vanhassa Suomessa. Turun historiallinen Arkisto* 38. Turun Historiallinen Yhdistys, Turku 1982.

Ruuth, J. W.: *Viborgs stads historia I–II: utgifven på Viborgs stads bekostnad.* Viborgs stad, Helsingfors 1906.

Räihä, Antti: *Jatkuvuus ja muutosten hallinta. Hamina ja Lappeenranta Ruotsin ja Venäjän alaisuudessa 1720–1760-luvuilla. Jyväskylä Studies in Humanities* 183. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 2012.

Schweitzer, Robert: *Finnland, das Zarenreich und die Deutschen. Gesammelte Studien zum europäischen Nordosten. Festgabe zum 60. Geburtstag des Verfassers. Herausgegeben von Uta-Maria Liertz.* Aue-Stiftung/Verlag Schmidt-Römhild, Helsinki/Lübeck 2008.

Stadius, Peter: ”Språkpolitik och språkpraxis i viborgsk tidningspress”.
Viborgs fyra språk under sju sekel. toim. Marika Tandefelt. Schildts,
Helsingfors 2002.

Tandefelt, Marika (toim.): *Viborgs fyra språk under sju sekel.* Schildt,
Helsingfors 2002

VKH

Viipurin kaupungin historia III. J. W. Ruuth. Uudistanut Erkki Kuujo.
Torkkelin Säätiö, Helsinki 1975.

Viipurin kaupungin historia IV. J. W. Ruuth. Uudistaneet Erkki Kuujo et
al. Torkkelin säätiö, Helsinki 1981.

Viipurinruotsalaiset

Marika Tandefelt

Miten kielitieteilijä tutkii kieltä – tai kielen paikallista varianttia – kun ei enää voi haastatella tai nauhoittaa kielten käyttäjiä ja siten saada ensikäden-tietoja siitä koska, missä ja miksi juuri tämä kieli on ollut käytössä ja lähi-kontaktissa muihin kieliin? Tehtävä muodostuu vielä haastavammaksi, kun haluaa seurata kielellistä kehitystä monelta vuosikymmeneltä, jopa monilta vuosisadoilta. Tietoa täytyy kerätä toisella tavalla ja monesta palapelinpalasesta rakentaa kuva menneestä kieliyhteisöstä.

Näin olen tehnyt. Olen käyttänyt vanhempia ja tuoreempia historiallisia lähteitä Viipurin kaupungin historiasta ja muodostanut kuvan siitä, missä suomea, ruotsia, saksaa ja venäjää puhuvat kaupunkilaiset ovat käyttäneet omaa ja toistensa kieltä. Tieto siitä, mikä kieli tai mitkä kielet ovat olleet käytössä eri domeeneilla eli käyttöaloilla antaa makrotason tietoa eri kielten asemasta eri aikakausien kieliyhteisöissä.

Hankalampaa on saada luotettavaa mikrotason tietoa yksilöistä kielenpuhujina. Sitä olen yrittänyt tehdä haastattelemalla 1990-luvulla entisiä viipurilaisia, jotka sodan aikana tai jo aikaisemmin, olivat muuttaneet Viipurista esimerkiksi Helsinkiin. Olen myös saanut kirjallisia vastauksia kyselyyn, jonka samanaikaisesti lähetin suurelle joukolle entisiä viipurilaisia. Tämän kirjavan materiaalin pohjalta kirjoitin kirjan Viipurin neljästä kielestä seitsemän vuosisadan ajalta.¹

Aloitan kertaamalla ruotsin kielen historiaa Viipurissa. Sen jälkeen selostan, mitä joukko ruotsinkielisiä viipurilaisia, jotka syntyivät ja kasvoivat

---

1 Tandefelt 2002.

kaupungissa vuosisadan vaihteessa (1800–1900) ja hieman myöhemmin, on kertonut perheidensä kielenkäytöstä ja monikielisyydestä. Lopuksi sanon muutaman sanan myös niin sanotusta *wiborskasta* eli omaperäisestä paikallisesta puhekielestä, johon on arkailematta lainattu sanoja ja sanontoja muista kielistä, vaikka alun perin on puhuttu nimenomaan ruotsia.

Ruotsalaisen Viipurin juuret

Nimitutkijoiden mielestä nimi *Viborg* (josta on useita muunnoksia) on skandinaavista alkuperää. Tämä viittaa siihen, että sen ovat keksineet (luultavasti kristityt) ruotsalaiset, mutta paikan asutus oli karjalaista, mikä tarkoittaa pakanallista tai kristittyä (eli ortodoksista) väestöä. Kaupankäynti Novgorodin kanssa kiinnosti myös saksalaisia, eli Hansaa. Voi siis sanoa, että seutu oli kielten ja kulttuurien kohtaamispaikka jo kauan ennen niin sanottua kolmatta ristiretkeä ja ennen kuin peruskivi laskettiin rakennukseen, josta tuli Viipurin linna (1293).

Kun linna rakennettiin ja kaupunki nousi vähitellen sen välittömään läheisyyteen, Ruotsin valtakunta ulottui niin kauas itään, että se rajoitui Novgorodin hallitsemaan alueeseen. Ainakin Etelä-Karjalan osalta Pähkinäsaaren rauhassa vuonna 1323 määriteltiin selvästi, mistä raja kulki. Viipurista tuli itäinen etuvartio ja linnan käskynhaltija edusti kuningasta eli valtiovaltaa. Tämä tarkoittaa, että vallan kieli oli ruotsi, vaikka seutu oli monikielinen eikä kaikkien äidinkieli ollut ruotsi. Ensimmäiset viipuriruotsalaiset tulivat kaupunkiin sekä nykyisestä Ruotsista että nykyisen Suomen ruotsinkielisiltä rannikkoalueilta. Heidän joukossaan oli ihmisiä, jotka saivat työpaikan linnassa muun muassa sotilaina tai kirjureina. Myös monet kauppiat ja käsityöläiset olivat ilmeisesti ruotsinkielisiä.

Keskiaikaisessa Viipurissa kieli ei ollut kovin merkittävä asia. Esimerkiksi killan jäseniä oltiin kielestä riippumatta – ammatti oli se, joka ratkaisi. Kaupungin raadissa tavattiin lähinnä ruotsalaisia ja saksalaisia. Koska saksalaiset todennäköisesti puhuivat alasaksaa ja koska juuri tämä saksan muoto vaikutti paljon ruotsin kieleen keskiajalla, on jopa todennäköistä,

että viipurinsaksalaiset ja viipurinruotsalaiset ovat ymmärtäneet toistensa kieltä samalla tavalla kuin esimerkiksi ruotsalaiset ja norjalaiset nykyään pystyvät ymmärtämään toisiaan.

Saksalaisten läsnäolo oli tärkeä kaupungin kaupankäynnille. Heillä oli kaupungin kehitykseen tarvittavaa pääomaa ja tietoa. Ruotsin kilpailu Hansan kanssa Venäjän kaupasta oli kovaa ja saksalaiset hyötyivät siitä, että pystyivät käymään kauppaa vapaina porvareina Viipurista, joka ei siis koskaan ollut Hansan jäsen. Osa heistä jäi muiden kaupunkiin muuttaneiden kauppiaiden tavoin kaupunkiin ja heistä tuli viipurilaisia. Lisäksi niiden noin 30 vuoden aikana, minkä itään päin levittäytyvän sarvilinnan rakentaminen Viipurin kaupunginmuurin ulkopuolelle kesti, pestattiin työväkeä tuhansittain Karjalasta, Savosta ja Hämeestä. Tämä kasvatti karjalan ja suomen kieliä puhuvien osuutta kaupungin väestöstä.

Emme tiedä, miltä kielten välinen suhde siihen aikaan numeroina näytti. Vasta kun tullaan 1500-luvun puoliväliin, meillä on käytössä arvio asukasluvusta. Sen mukaan viipurilaisia oli silloin 1 630 henkilöä. Heitä ei ollut kovin paljon enempää myöskään sinä ajanjaksona, jota Ruotsin historiassa kutsutaan suurvalta-ajaksi (1616–1700). Määrä liikkui koko ajan alle 2000 asukkaan. Viipuri oli kuitenkin suhteellisen suuri kaupunki sen ajan Ruotsissa. Vain Tukholma, Göteborg, Norrköping ja ajoittain myös Turku olivat suurempia. Täytyy kuitenkin muistaa, että vain noin 5 prosenttia väestöstä ylipäätään asui kaupungeissa 1600-luvulla.

Viipuria ympäröivä maaseutu oli karjalan- ja suomenkielistä. Kaupunkilaisten enemmistön äidinkieli oli suomi ja suomen kieleen pystyttiin mahdollisesti turvautumaan tarvittaessa. Eri kieliryhmät elivät suurelta osin yhdessä. Voidaan ajatella, että ruotsia, saksaa tai venäjää äidinkielenään puhuneet kaupunkilaiset kuuluivat ja oppivat suomea ainakin sen verran, että pystyivät hoitamaan yksinkertaisemmat asiat suomen kielellä – ei vain suomenkielisten kanssa vaan myös keskenään. Sekä ylemmällä että alemmalla porvaristolla oli esimerkiksi suomenkielistä palvelusväkeä. Suurimmissa kaupunkitaloissa asui siihen aikaan piikoja, imettäjiä, renkejä ja ajomiehiä yhdessä tilan omistajan ja hänen perheensä kanssa. Myös alempaan porvaristoon kuuluvissa perheissä oli yleensä piika ja/tai renki.

Kauppiailla oli työntekijänsä ja he olivat tekemisissä myös maanviljelijöiden kanssa, jotka säännöllisesti toimittivat heille tavaroita ja jotka majoitettiin heidän luokseen tarvittaessa.

Kaupunkilaisilla oli myös lain mukaan velvollisuus majoittaa matkalaiset. Jonkun viipurilaisen piti majoittaa ulkomaalaiset kauppiaat, joilta oma asunto oli kielletty. Tässä ympäristössä ei siis voinut välttyä joutumiselta läheisiin tekemisiin sellaisten ihmisten kanssa, jotka puhuivat eri kieltä kuin itse. Oli tultava toimeen muilla kielillä kuin omalla äidinkielellään.

Ruotsin asema viranomaisten kielenä näkyi suurvallan aikana kolmella alueella: koulussa, kirkossa ja oikeussalissa. Virallinen koulukieli keskiajalla ja 1500- ja 1600-luvuilla oli latina, mutta ruotsi sallittiin yhä laajemmin apukielenä varsinkin uskonnonopetuksessa. Sen jälkeen, kun Viipuri oli saanut piispanistuimen (1618), ruotsi oli se kieli, jota enemmän tai vähemmän yksinomaisena käytettiin kirkollisina juhlapyhinä. Myös hallinnon ja oikeuslaitoksen kieli oli periaatteessa ruotsi. Siitä ei kuitenkaan pidetty kiinni kovin tiukasti. Virkamiesten äidinkieli ei aina ollut ruotsi ja heidän ruotsinkielentaitonsa saattoi toisinaan olla kyseenalainen.

Saksan kielen vaikutus oli keskiajasta lähtien voimakasta, kun oli kysymys kaupunkia koskevien juridisten ja taloudellisten asioiden hoitaminen. On olemassa esimerkkejä siitä, kuinka käytännössä on edellytetty, että oikeusjuttun osapuolilla on ruotsin ja saksan, toisinaan myös suomen kielen riittävä taito. Viipurilaisten monikielisyyttä ei siis kyseenalaistettu tai problematisoitu, mutta meneillään selvästi oli saksan- ja suomenkielisten asukkaiden asteittainen ruotsalaistuminen.

Saksalais-ruotsalainen Viipuri

Suuri Pohjan sota päättyi Uudenkaupungin rauhaan vuonna 1721. Sen jälkeen poliittinen ja juridinen tilanne muuttui, niin myös kielellinen tilanne. Muutos tapahtui Viipurissa jo vuonna 1710, kun kaupunki vallattiin, mutta se koski ehkä vähiten suomenkielistä väestöä, sillä suomi säilyi enemmistön kielenä. Kun Viipurista ympäröivine maa-alueineen tuli osa Venäjän valtakuntaa, ruotsin kielellä ei enää ollut virallista asemaa. Sen tilalle tulivat saksa ja venäjä.

Emme edelleenkään tiedä, millainen eri kieliryhmien välinen puhtaasti tilastollinen jakautuminen Viipurissa oli 1700-luvulla. Aikalaisten kertomuksista päätellen silloin joka tapauksessa tapahtui ruotsinkielisten viipurilaisten saksalaistuminen. Nuo kaksi kieliryhmää olivat jo aiemmin olleet eri syistä lähellä toisiaan. Ne edustivat pitkälti samaa yhteiskuntaluokkaa eli kaupungin porvaristoa. Toisaalta nuo kaksi kieltä ovat niin läheistä sukua keskenään, että toisen omaksuminen ei ole erityisen vaikeata, jos jo osaa toista. Taloudelliset intressit olivat yhteiset, eivätkä ruotsalais-saksalaisen rajan ylittävät avioliitot olleet epätavallisia. Koska saksa oli venäjän ohella Viipurin kuvernementin hallinnollinen kieli, se sai erityisen vahvan aseman myös kodeissa. Se oli myös koulun ja myöhemmin saksalaisen seurakunnan kieli.

Henkilöt, jotka kävivät Viipurissa 1700-luvun jälkipuoliskolla, kiinnittivät huomiota siihen, että kaupungissa puhutussa ruotsin kielessä oli voimakas korostus muista kielistä, varsinkin saksasta. Ensimmäinen lainaus on tanskalaisen matkailijan raportista, toinen ruotsalaisen:

*Ved en Savmölle traf vi en gammel Mand, som talede Svensk, hvilket er rart nok paa Russiske siden, endskiönt nogle Bønder i de naermeste byer dog endnu forstaae lidet Svensk.*²

Eräällä sahalla tapasimme vanhan miehen, joka puhui ruotsia, mikä on kyllä harvinaista Venäjän puolella, ainoastaan jotkut talonpojat lähikylissä vielä ymmärtävät vähän ruotsia.

---

2 Langebek 1754/1892. Suomentanut Pentti Paavolainen (PP).

*Här i staden är väl Svenska språket modersmålet men torde med tiden förfalla, emedan Tyskan nog allmänt brukas, eljest talas här mycket Finska och Ryska, för de många Holländare måste ock Handlande förstå dess[a] språk.*³

Täällä kaupungissa on ruotsi tosin äidinkielenä, mutta se luultavasti ajan myötä vähenee, sillä kyllä saksaa yleisesti käytetään, muuten täällä puhutaan paljon suomea ja venäjää, sillä monien hollantilaisten lisäksi täytyy kauppiaiden ymmärtää näitä kieliä.

Ruotsin kielen taito oli selvästi häviämässä. Tällaista *language loss* -ilmiötä tutkitaan muun muassa nykyään sosiolingvistiikassa, sen syyt ja seuraukset ovat tuttuja. Myös Viipurin kuvernementin kuvernööri on aikoinaan huomannut ruotsin kielen kompetenssin eriasteista murenemistä ja raportoi keisarinnalle Katariinalle seuraavasti:

*/.../ [Schwedish] wird aber meistens schlecht gesprochen, und weil es mit vielen Wörtern von anderen, insonderheit von der deutschen Sprache vermischt ist, so ist es nicht nur in Ansehung der Worte, sondern auch der Aussprache und Mundart von dem rechten Schwedischen, sehr unterschieden. Doch wird die Schwedische Sprache am besten gesprochen in Friedrichshaven, die Deutsche in Wiburg und die Russische in Kexholm. Die Finnische ist die allgemeine Sprache des Landmannes, sowohl der Careler als der übrigen Finnen, wird aber auch von allen Standes Personen gesprochen.*⁴

/.../ [ruotsia] puhutaan enimmäkseen kehnosti ja koska siihen on sekoittunut lukuisia sanoja muista kielistä, erityisesti saksasta, se poikkeaa huomattavasti paitsi sanastoa myös ääntämisen ja murteen osalta oikeasta ruotsin kielestä. Ruotsia puhutaan kuitenkin parhaiten Haminassa, saksaa parhaiten Viipurissa ja venäjää Käkisalmissa. Suomi on yleisin kieli maanviljelijöiden keskuudessa, niin karjalaisten kuin muidenkin suomalaisten keskuudessa, ja sitä puhuvat myös kaikki säätyläiset.

---

3 Hülpers 1760. Suom. PP.

4 von Engelhardt 1767, § 32.

Eräessä matkapäiväkirjassa vuodelta 1809 todetaan myös, että ruotsi on kuoleva kieli ja että seuraavassa sukupolvessa kukaan ei enää osaisi kieltä. Seuraavasta lainauksesta käy myös ilmi, miten monikielisiä oltiin tässä tapauksessa saksankielisissä porvarisperheissä:

*/.../ Alla som ej hafva Grekiska Religion, utan den Lutherska /.../ kalla sig Tyskar, och Tyskan är nu Deras Modersmål, ehuru de härstamma från vårt gamla Finland: Dessa blifva bäst upfostrade. /.../ Hvar bättre person talar 4 à 5 Språk, Fransyska, Tyska, Svenska, Finska och Ryska; dock lär Svenskan alldeles upphöra med denna generation. Barnen kunna vid 8 à 10 år de 4 Språken – ej Svenskan. Uti Sällskap talas Språken med fermeté, stundom ock Engelska och Italienska. /.../*⁵

/.../kaikki, jotka eivät ole Kreikan uskoisia vaan Lutherin /.../ kutsuvat itseään saksalaisiksi, ja saksa on nyt heidän äidinkiellensä, vaikka he periytyvät vanhasta Suomestamme. Nämä ovat saaneet parhaan kasvatuksen /.../ Kaikki paremmasta väestä puhuvat neljätä viiteen kieltä, ranskaa, saksaa, ruotsia, suomea, venäjää; vaikka ruotsi tuntuu lakkaavan tämän sukupolven myötä. Lapset osaavat 8–10-vuotiaina neljää kieltä – ei ruotsia. Seurapiireissä puhutaan kieliä määrätietoisesti, ajoittain myös englantia ja italiaa /.../

Toisin kuitenkin kävi. Sodassa 1808–09 Ruotsi menetti koko nykyisen Suomen alueen: sekä maan että Viipurin kehitys muodostui täysin toisenlaiseksi. Ruotsinkieliset viipurilaiset puhuivat edelleen 24 vuotta sodan jälkeen ”paikallista ruotsia” josta näkyi ja kuului vaikutteita ja lainoja muista kielistä:

*SPRÅKEN äro fyra. Svenska är det allmänna för Ståndspersoner och Handtverkare /.../ i Kyrka, samtal och all skrift för rättegång. Det var i sitt utslocknande före föreningen, hvarföre det af de i Landet infödda talas mera illa, nemligen med ord och vändningar lånta både af Tyska och Ryska språken, samt en egen tonvigt mest av Finskan. Tyska språket talas af de Ståndspersoner, hvilka förr eller sednare leda sin härkomst från Tyskland, Lifland eller Petersburg /.../. Numer hjälpa de sig något med Svenska språket. Blott i Wiborg hålles tysk Gudstjenst /.../. Dessutom är detta språk det allmänna skolspråket. Ryska språket talas /.../ af alla ursprungliga ryssar. Det är religionsspråket i Grekiska Kyrkan och Curialspråket för alla Ryska Auctoriteter i landet. En mängd Finska Bönder talar Ryska /.../. Nästan alla i Landet infödda Ståndspersoner tala språket väl och fästa, i anseende till barnens uppfostran, stor uppmärksamhet vid detsamma. Finska språket är allmänt för alla Bönder, så väl Lutheraner som Greker. Alla dialecter /.../ finnas här /.../*⁶

5 von Hauswolff 1808 - 1809. Suom. PP.

6 Frans P. von Knorring 1833. Käännös Pentti Paavolainen.

Kieliä on neljä. Ruotsi on yleinen säätyläisillä ja käsityöläisillä/.../ kirkossa, keskustelussa ja kaikissa oikeudellisissa kirjoituksissa. Se oli hii-pumassa ennen yhdistämistä, minkä takia maassa syntyneet sitä puhuvatkin melko huonosti, käyttävät nimittäin sanoja ja ilmauksia, jotka on lainattu saksasta ja venäjältä, sekä omalla äänenpainolla, joka on enimmäkseen suomesta. Saksan kieltä puhuvat ne säätyläiset, jotka vanhemmilta tai uudemmilta ajoilta juontavat alkuperänsä Saksaan, Liivinmaalle tai Pietariin./.../ Nykyään hekin tulevat auttavasti ruot-silla toimeen. Vain Viipurissa pidetään saksaksi jumalanpalvelus /.../ Sitä paitsi on tämä kieli yleinen koulukieli. Venäjää puhuvat /.../ kaikki alkuperäiset venäläiset. Se on uskonnon kieli Kreikkalaisessa kirkossa ja hallintokieli kaikille maan venäläisille viranomaisille. Joukko suomalaista talonpoikia puhuu venäjää /.../ Melkein kaikki maassa syntyneet säätyläiset puhuvat kieltä hyvin ja kiinnittävät siihen suurta huomiota lasten tulevaisuutta ajatellen. Suomen kieli on yleistä kaikille talonpo-jille, niin luterilaisille kuin ortodokseille. Kaikkia murteita /.../ täällä esiintyy/.../

Viipuri suuriruhtinaskunnan aikana

Kieliryhmien välisen tilastollisen jakautumisen kaupungissa tunnettuja esimerkiksi vuodelta 1812.

Taulukko 1: Kieliryhmien välinen jakautuminen Viipurissa vuonna 1812⁷

Suomi	Venäjä	Ruotsi	Saksa
1279	846*	412	363
44,1 %	29,2 %	14,2 %	12,5 %

* Sotilashenkilöt pois luettuna

Suomenkielisten osuus on lähes puolet kaupungin väestöstä, venäjänkie-listen osuus vastaa lähes kolmasosaa, ja viipurinruotsalaisten ja viipurin-saksalaisten ryhmät ovat lukumääräisesti lähes yhtä pienet. (Tilastoissa ei mainita muita kieliryhmiä, mutta niiden määrä oli tietysti huomattavasti tätä suurempi, varsinkin armeijassa.) Koska entiset lait pysyivät voimassa Suomen suuriruhtinaskunnassa, ruotsin kielestä tuli jälleen hallinnon ja

⁷ VKH IV, 247.

viranomaisten kieli. Ruotsinkielisten lukumäärä kasvoi, mutta myös muut kieliryhmät kasvoivat voimakkaasti.

Ruotsinkieliset henkilöt muuttivat kaupunkiin lähinnä Suomen ruotsin- ja kaksikielisistä osista, mutta vähäisessä määrin myös Ruotsista. Vastaperustettuun hovioikeuteen (1839) tarvittiin virkamiehiä, jotka osasivat ruotsia, mutta ei tietenkään pelkästään ruotsia. Saksan kieli kävi yhä vähemmän tärkeäksi Viipurissa. Jo 1840-luvulta voi todeta, että saksaa käytettiin enää harvoin virallisissa kirjallisissa yhteyksissä. Ensisijaisesti käytettiin ruotsia, mutta vähitellen yhä lisääntyvässä määrin myös suomea. Saksa säilyi kuitenkin tärkeimpänä kauppakielenä ja monet saksalaisten omistamat yritykset (Hackman, Starckjohann, Wahl jne.) jatkoivat menestymistään samaan aikaan, kun niiden omistajaperheet vaihtoivat pääkieltä, saksasta useimmiten ruotsiin.

Kieliryhmien välinen jakautuminen 1800-luvun loppupuolella käy ilmi seuraavasta taulukosta. Prosentuaaliset suhteet pysyvät mutta saksalainen väestöryhmä on selvästi supistunut:

Taulukko 2: Kieliryhmien välinen jakautuminen Viipurissa vuonna 1870⁸

Suomi	Venäjä	Ruotsi	Saksa	Muut kielet
6845	3257	2261	610	440
51,2 %	24 %	16,9 %	4,5 %	3,3 %

Kielelliset kiistat ja yksilöiden suomi-ruotsi-kaksikielisyyt 1900-luvulla

Kielellinen ilmasto kiristyi 1800-luvun loppupuolella ja myöhemmin 1900-luvun alussa uudelleen, myös Viipurissa eikä vain pääkaupungissa. Kilpailu suomen ja ruotsin kielen välillä oli havaittavissa etenkin sanomalehdissä, mutta osittain myös kaupunkilaisten yksityiselämässä. Kielirajan ylittävä kanssakäyminen lopetettiin ja suvut saattoivat jakautua suomenkie-

⁸ VKH IV, 254.

liseen ja ruotsinkieliseen haaraan, jotka lakkasivat tervehtimästä toisiaan. Viipurinsuomalaisten ja viipurinruotsalaisten kiistellessä toistensa kanssa, viipurinsaksalaiset ja viipurinvenäläiset pysyttelivät kiistan ulkopuolella. Monipuolisen kielitaidon arvoa sinänsä ei kuitenkaan kyseenalaistettu. Viipurilaisillahan oli syväallinen ja perusteellinen kokemus monikielisyysdestä käytännössä.

Meillä ei ole tilastoja, joista näkisi kuinka suuri osa viipurilaisista tai muista suomalaisista on osannut useampaa kieltä kuin äidinkieltään. Tiedämme kuitenkin sen, kuinka suuri osa suomen- tai ruotsinkielisestä väestöstä Viipurissa (ja muutamassa muussa kaupungissa) on sanonut ymmärtävänsä toista kotimaista kieltä ainakin auttavasti.

Taulukko 3: Suomi-ruotsi -kaksikielisyys Viipurissa 1900–1930⁹

Vuosi	Kaksikielisyys suomenkielisen väestön keskuudessa	Kaksikielisyys ruotsinkielisen väestön keskuudessa
1900	8,5%	72,5%
1910	7,7%	72,8%
1920	12,0%	89,6%
1930	10,9%	94,2%

On itsestään selvää, että ensi sijassa ruotsinkielinen väestö sanoi osaavansa suomea. Se on tuttu ilmiö kaikista monikielisistä yhteisöistä. Useimmiten vähemmistö opettelee enemmistön kieltä eikä päinvastoin. Samaan aikaan on mielenkiintoista huomioda, että kaupungin suomenkielisen väestön keskuudessa ruotsin kielen osaaminen ei oikeastaan määrällisesti vähentynyt, vaan pikemminkin kasvoi. Viipurinruotsalaisten keskuudessa enemmistön kielen, suomen, taidot parantuivat kuitenkin voimakkaammin.

Monien todisteiden perusteella viipurinruotsalaiset osasivat hyvin suomea. Ruotsinkieliset nuoret, jotka muuttivat Viipurista länteen päin ja menivät uuteen kouluun, saivat toisinaan kokea sellaisen miellyttävän yllätyksen,

⁹ Allard & Starck 1981, 144.

että heidän suomen kielen numeronsa nousivat reilusti, kun uudet suomen kielen opettajat arvioivat heidän taitojaan. Mutta saivat myös kokea sen, että heidän ruotsin kielensä oli joskus vähän toisenlaista kuin *standardsvenska* tai *högsvenska*, kuten termi 1900-luvun alusta lähtien yleensä kuului:

En gång hade en abiturient från en av Wiborgs svenska skolor använt ordet hoppsligen i sin studentexamensuppsats. Läraren, som var från västra Finland och därför icke var förtrogen med wiborgsdialekten, frågade förvånad sin elev, hur det kom sig att han använt ett så besynnerligt uttryck, vartill denne svarade: "Mormor säger alltid så."

När årets scripta översändes till studentexamensnämnden, antecknade läraren i marginalen: "Vanligt uttryck bland wiborgssvenskarna". Uppsatsen, som tydligen besatt stora förtjänster för övrigt blev godkänd, vilket föranledde en äktwiborgska att yttra: "Die Lehrer in Wiburg, die wussten es nicht, aber die

*Professoren in Helsingfors wussten, dass 'hoppsligen' doch richtig ist.*¹⁰

Kerran oli abiturienti Viipurin ruotsalaisista kouluista käyttänyt sanaa *hoppsligen* ylioppilastutkinnon ainekirjoituksessa. Opettaja, joka tuli läntisestä Suomesta eikä siksi ollut perillä viipurin murteesta, kysyi hämmästyneenä, miten hän käytti niin outoa ilmaisua, mihin tämä vastasi: "Mummu sanoo aina niin."

Kun vuoden kirjoitukset lähetettiin ylioppilastutkintolautakuntaan, merkitsi opettaja marginaaliin "tavallinen ilmaisu viipurinruotsalaisten parissa". Aine, jolla epäilemättä oli muuten suuria ansioita, hyväksyttiin, mikä sai erään aitoviipurilaisen naisen tokaisemaan: "Viipurin opettajat eivät tienneet sitä, mutta professorit Helsingissä tiesivät, että "*hoppsligen*" on kuitenkin aivan oikein."

---

10 Höckert & Borenus 1940, 161; "*hoppslig*" on standardikielessä "*förhoppningsvis*" ja nykyfinlandsvenskassa "*hoppeligen*".

Nuoriso myös nautti monikielisyydestään ja vitsaili sillä. Näin on kerto-
man mukaan keskusteltu ruotsinkielisessä poikalypseossa, kun teinikuntaan
(konventtiin) piti perustaa uutta komiteaa.

Föreslagits har nöjeskommitté eller förnöjelsekommitté.

- *Det finns inget ord i svenska språket som kan ersätta "Vergnügelse".*
- *Men "Vergnügelse" är ju varken tyska eller någonting annat, det borde heta "Vergnügung".*
- *Men "Vergnügung" låter lika tokigt som "nöje" i det här sammanhanget.*
- *Och förnöjelse är ungefär som förlustelse, och det låter inte bra i ett konvent.*
- *Och nöje, det är liksom offentliga och ofantliga nöjen. Vi måste ha ett ord som är gjort för vår skola och bara för vår skola och betecknande för Wiborg.*
- *Dessa villkor uppfyller "Vergnügelse", som är ett nytt ord, som inom sig innehåller det allra finaste ur de vanliga orden nöje och Vergnügung och ur de farliga orden förnöjelse och förlustelse.¹¹*

On ehdotettu huvitoimikuntaa (*nöjeskommitté*) tai mielihyvätöimi-
kuntaa (*föرنöjelsekommitté*)

- Mutta ruotsiksi ei ole sanaa, joka korvaisi sanan "Vergnügelse"
- Mutta "Vergnügelse" ei ole saksaa eikä mitään muutakaan, sen pitää olla "Vergnügung" [huvitus].
- Mutta "Vergnügung" kuulostaa yhtä hullulta kuin "nöje" tässä yhteydessä.
- Ja *föرنöjelse* [mielihyvä] on melkein samaa kuin *förlustelse* [huvittelu] eikä se kuulosta konventissa hyvältä.
- Ja nöje, ovat niin kuin julkiset (*offentliga*) ja rajattomat (*ofantliga*) hovit. Meillä pitää olla sana meidän kouluamme varten, vain meitä koskeva ja Viipurille ominainen.
- Sen ehdon täyttää "Vergnügelse", joka on uusi sana, joka itsessään sisältää kaikkein hienoimman tavallisista sanoista *nöje* ja *Vergnüen*, ja vaarallisista sanoista *föرنöjelse* ja *förlustelse*.

---

11 *Tyrgils museets tidskrift för minnen från Wiborg 1974. Suom. PP.*

Viipurilaiset evakot kertovat

On harmi, ettei kielitilastoissa aikoinaan kysytty esimerkiksi saksan tai venäjän kielen osaamisesta tai tutkittu noiden kahden nimenomaisen kieliryhmän suomen ja ruotsin kielen osaamista. Ne kuuluvat kuitenkin asioihin, joita kysyin 1990-luvulla tehdessäni tutkimusta Viipurin kielioloista. Suurin osa 65 tietoa antaneesta henkilöstä ilmoittaa osanneensa montaa kieltä. Heistä 48 nimesi äidinkielekseen ruotsin, joten he edustavat siis juuri sitä kieliryhmää, josta tässä on kysymys. Noin kolmasosa katsoo osanneensa neljää kieltä, noin neljäsosa on hallinnut kolme.

Kuten Taulukosta 4 näkyy, informanttien äidinkielenä ruotsin lisäksi ovat myös suomi, saksa, venäjä ja jiddish. Äidinkielen lisäksi on ilmoitettu ruotsin, suomen, saksan, englannin, ranskan, venäjän, italian, espanjan, norjan, latinan, jiddishin, heprean, portugalin, tanskan ja viron kielen taidoista. Osaa niistä lienee lähinnä opiskeltu koulussa ja käytetty vähemmän käytännössä (esimerkiksi latinaa), mutta norja, tanska ja viro taas selittyvät kauppasuhteilla naapurimaihin. Heprea ja jiddish ovat osoitus siitä, että kaupungissa on ollut juutalainen väestöryhmä, jolla on ollut oma synagoga. Kaupungissa on ollut myös roomalaiskatolisia, jotka ovat muodostaneet oman seurakunnan ja varmasti myös joukko muslimeja. Venäjän armeija oli koko imperiumin tavoin monikulttuurinen ja armeijassa palvelleet jäivät usein paikkakunnalle, kun muutaman vuosikymmenen palvelusaika loppui.

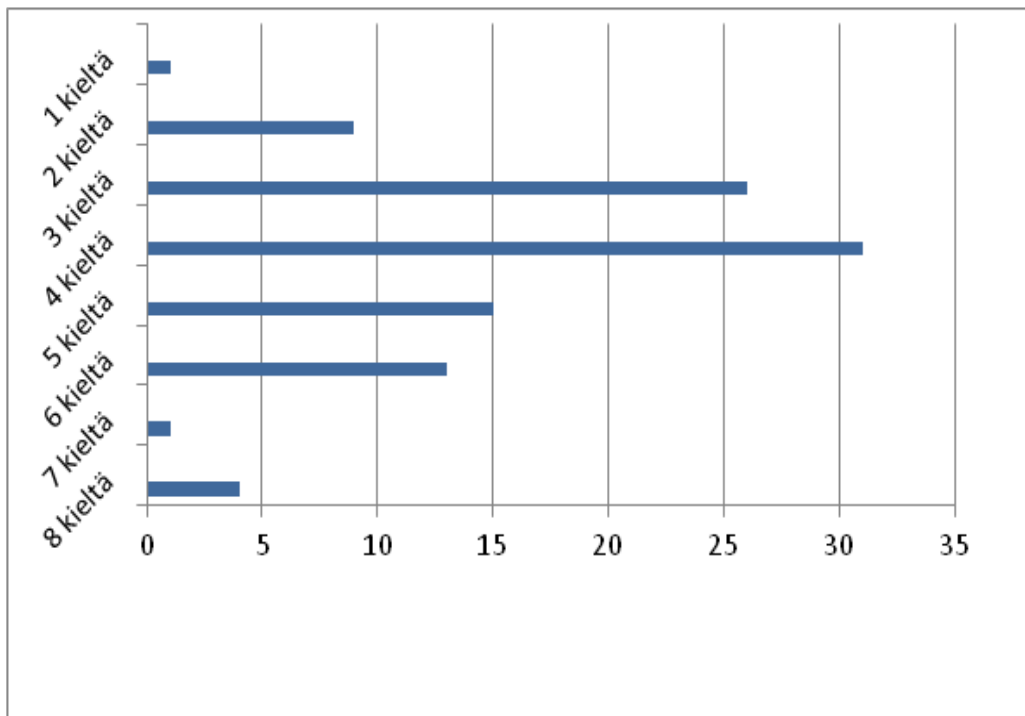

Taulukko 4: Viipurilaisten informanttien ilmoittamat äidinkielet ja muut osaamansa kielet (absoluuttiset luvut)

Äidinkieli	Muut kielet
Ruotsi (48)	Ruotsi (65)
Saksa (8)	Saksa (63)
Suomi (7)	Saksa (55)
Venäjä (3)	Englanti (39)
Jiddish (1)	Ranska (22)
	Venäjä (5)
	Italia (3)
	Espanja (3)
	Norja (3)
	Laina (2)
	Jiddish (1)
	Heprea (1)
	Portugalin kieli (1)
	Tanska (1)
	Viro (1)

Useimmat informantit kertoivat hallitsevansa vähintään kolmea tai neljää kieltä, mutta joukossa oli jopa viisi- ja kuusikielisiä informantteja (Kuvio 1).

Kuvio 1: Viipurilaisten informanttien monikielisyys (prosenttiluvut)

Kysyin myös, pystyivätkö informanttini muistamaan, että keskustelua olisi käyty useammalla kielellä samanaikaisesti. Se tuntui tutulta ainoastaan juutalaisen ryhmän parissa. Siellä keskustelua päivällispöydässä saatettiin käydä niin, että jokainen puhui omaa kieltään ja luotti siihen, että kaikki muut ymmärtävät. Muuten vastaukset kuuluivat usein, että perheellä oli yhteinen kieli esimerkiksi ruokapöydässä, mutta että muuten kieltä vaihdettiin henkilön mukaan. Porvarikodeissa vanhemmat saattoivat puhua ruotsia lasten kanssa, saksaa omien vanhempiensa ja näiden sukulaisten kanssa, suomea virastossa ja työntekijöidensä kanssa kotona ja vähän venäjää torilla tai tietyissä kaupoissa.

Vaikka informanttini itse vaikuttavat olevan hyvin monikielisiä, 68 prosenttia heistä on kuitenkin kasvanut yksikielisisissä kodeissa. Juuri heidän keskuudessaan oli täysin ruotsinkielisten kotien ohella myös muutamia täysin saksan- ja suomenkielisiä koteja. Lähes neljäsosalla näistä perheistä on ollut kaksi kotikieltä, ja siten kahdeksan eri yhdistelmää. Kolmessa perheessä oli käytetty aktiivisesti kolmea kotikieltä ja kahdessa vielä useampaa.

Kautta linjan tuli myös esiin kommentti, että todella elävä nelikielisyys oli kuollut 1800-luvun lopussa. Informantit, jotka olivat syntyneet vuosina 1896–1936, muistivat, että heidän isovanhempansa todella käytännössä pystyivät käyttämään neljää kieltä eri tilanteissa. Heidän oma kielitaitonsa ei ollut enää yhtä hyvä, varsinkaan venäjän kielen suhteen. Siksi voi olla mielenkiintoista vertailla informanttieni oman ilmoituksen mukaista monikielisyttä ja sitä kielitaitoa, jonka he ilmoittivat vanhempiansa omanneen.

Vanhemmista noin neljäsosa on ollut kolmekielisiä. Kun lasketaan yhteen prosenttiluvut niiden osalta, jotka ovat osanneet neljää tai useampaa kieltä, nähdään, että 38 % äideistä ja 35 % isistä on ollut monikielisiä. Yksi vanhempi – isä – on hallinnut 14 kieltä, mutta tämä johtui siitä, että hän oli venäläinen emigrantti, joka oli jättänyt työnsä Pietarissa, jossa hän oli ollut mongolikielten professori. Hänen tyttärensä kertoi itse olevansa kuusikielinen.

On mielenkiintoista, että jakautuminen sukupuolten välillä on noin samankaltainen. Miehet ovat varmasti monissa tapauksissa tarvinneet useamman kielen taitoa työelämässä. Myös äitien joukossa on osa sellaisia, jotka ovat työskennelleet kodin ulkopuolella vielä avioliiton aikana, mutta varsinkin ennen sitä. Kielitaito on ollut etu virastossa ja pankissa. Nekään naiset, jotka ovat työskennelleet kotona, eivät ole olleet kielellisesti eristyneinä. Ylimmissä yhteiskuntaluokissa vaadittiin kykyä keskustella vieraalla kielellä.

Yhdessä kohdassa sukupolvet eroavat huomattavasti toisistaan. 50 vanhemman sanotaan osanneen venäjää, kun taas lapsista, eli informantteistani, vain 5 sanoo itse osanneensa sitä. Vanhempien sukupolvi on tietysti opiskellut venäjää koulussa, mitä nuorempien, vuoden 1917 jälkeen kou-

lunsa aloittaneiden, ei ole ollut pakko tehdä. Vanhempien sukupolvella oli myös kokemusta elävästä suhteesta venäjään eli venäläisiin viranomaisiin. Yksi todella monikielisistä informanteista (naispuolinen) kertoo seuraavaa (lainaus käännetty ruotsin kielestä):

Minun nimeni on N. N. ja olen syntynyt vuonna 1907. Muutin Viipuriin syyskuussa 1918 vanhempieni ja vajaan 2 vuotta nuoremman veljeni kanssa pakolaisina Pietarista. Syy siihen, että tulimme Suomeen oli se, että meillä oli talviasumiseen sopimaton kesäasunto Viipurinlahdella, puolimatka Uuraansaaressa. Perheemme oli viettänyt siellä kesät noin vuodesta 1908 lähtien. Ensimmäisen vuoden kulkurielämän jälkeen – me muutimme viisi kertaa sinä vuonna – asetuimme asumaan Viipuriin, jossa asuimme: vanhempani talvisodan syttymiseen ja minä siihen saakka, kunnes kaikkien siviilien oli lähdettävä kaupungista 2 päivää ennen kuin se kukistui helmikuussa –40. /.../

Kotona puhuttiin useita kieliä. Voi olla että juuri siksi sopeuduimme niin hyvin Viipurin ilmapiiriin ja viihdyimme siellä. Isälläni oli lainopillinen koulutus ja hän oli sihteerinä duumassa, kun lähdimme Venäjältä. Hän osasi venäjää, ranskaa ja saksaa. Äitini osasi sen lisäksi englantia ja hän piti huolen, että lapset aivan pienestä saakka oppivat saksaa ja ranskaa äidinkielen eli venäjän lisäksi. Kotona puhuttiin siis kolmea kieltä, venäjää pääasiassa isän kanssa, saksaa ja ranskaa äidin kanssa, usein kaikkia kolmea yhtä aikaa. Se oli varsinaista siansaksaa! Eikä tilanne parantunut, kun koulutoverit tulivat ja puhuimme ruotsia. Vähitellen veljeni ja minä aloimme puhua keskenämme ruotsia – koulujen ja partiolippukuntien kieltä.

1920-luvun alussa Viipurissa oli suomalaisia, ruotsalaisia ja yksi venäläinen koulu. Valintamme kohdistui ruotsalaiseen kouluihin, koska on helpompi oppia ruotsia, kun osaa saksaa. Mehän emme tarkasti arvioiden osanneet kumpaakaan, emme ruotsia emmekä suomea. Koulussa opiskelin englantia vieraana kielenä. Vaikein aine koulussa oli suomi, jota opin kunnolla vasta viimeisenä talvena Viipurissa (1941 - 1942). Silloin kaikki kanssakäyminen tapahtui pelkästään suomen kielellä ja luimme vain suomenkielisiä sanomalehtiä. Aika, jolloin puhuttiin neljää kieltä, oli ohi. /.../

Kun minulta kysytään, kuinka monta kieltä osaan, vastaus kuuluu: ”Vähintään kuutta, mutta en yhtään kunnolla”.

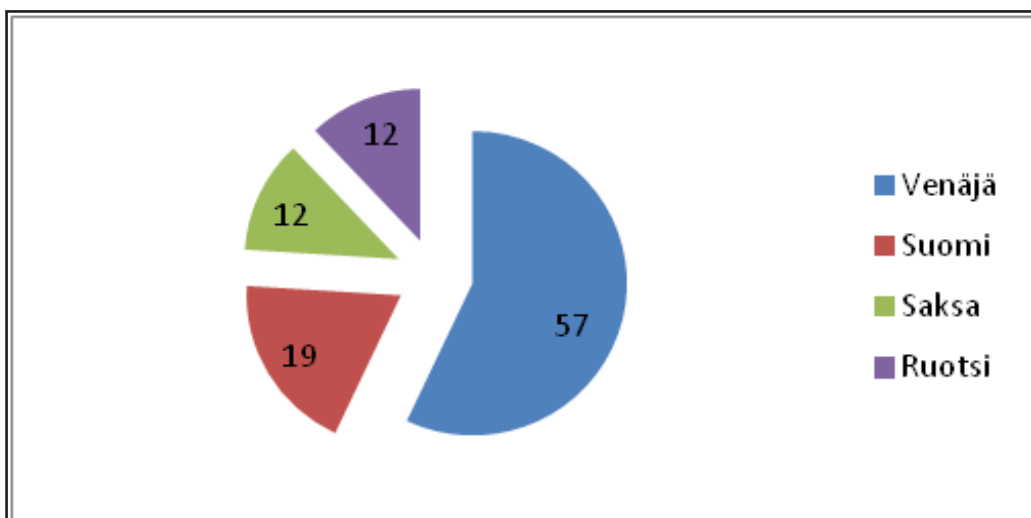
Olen päättänyt tarkastella ja havainnollistaa tässä erityisesti informantieni monikielisyyttä. Se on myös asia, jonka monet heistä itse tuovat esille. Monikielisyyshän ei ollut vain kaupungin tavaramerkki, vaan myös monen yksilön erityispiirre, joka erotti hänet yksikielisistä sukulaisista ja ystäväistä eri puolilla Suomea. Oli tietysti myös monia, joiden perheissä ja suvuissa tätä kielten ja kulttuurien sekoitusta ei esiintynyt lainkaan. Jos kasvoi ruot-

sinkielisessä kodissa ruotsinkielisten sukulaisten kanssa, kohtasi suomen kielen kuitenkin välittömässä lähiympäristössä, ja yksityisessä kanssakäymisessä kielellisesti kirjavamman taustan omaavien ystävien, luokkatoverien ja naapurien kanssa tottui kuulemaan ihmisten puhuvan saksaa ja venäjää. Oletettavasti on kuitenkin ollut niin, että läheinen yhteys eri kielisiin on ensisijaisesti koskenut niitä, jotka itse ovat edustaneet vähemmistöryhmää. Suomenkielinen viipurilainen ei ehkä ollut yhtä luonnollisesti ja yhtä usein kosketuksessa muiden kielten kanssa.

Mistä *wiborska* koostuu?

Pyysin informanttejani myös luetteloimaan kaikista neljästä kielestä sellaisia sanoja ja sanontoja, joita he muistavat itse käyttäneensä tai kuulleensa toisten käyttävän Viipurissa. Käytettävissäni oli myös vastaavankaltaisia vanhempia luetteloita, ja kaiken kaikkiaan oli kysymys 411 sanasta ja sanonnasta, jotka viipurilaisten mielestä olivat *wiborskaa*. Nämä jakautuvat neljän kielen välillä seuraavasti (Kuvio 2).

Kuvio 2: Erikielisten sanojen ja sanontojen prosentuaalinen jakautuminen *wiborskassa*

Taulukko 5

RUOTSI			SUOMI		
Viipurissa			Viipurissa		
bisi	gammal gubbe	vanha ukko	akkuna	fönster	ikkuna
firabel	svartjobb	firaabeli	hantuukki	handduk	käsippyhe
hippa	fest för ungdomar	kotihippa	kahveli	gaffel	haarukka
maffig	mallig	ylpeä	kopsa	sykorg	ompelukori
prella	babbla	lörpötellä	tassi	tefat	teelautanen
SAKSA			VENÄJÄ		
Viipurissa			Viipurissa		
besorga	lägga beslag på	ottaa ilman lupaa	fortuschka	vädringsfönster	tuuletusikkuna
die Borkane	morot	porkkana	issikka	hyrkusk	vuokraajuri
Kaffeeporo	kaffe-sump	kahviporo	kuharkka	köksa	keittäjä
Schmant	tjock gräddde	paksu kerma	lafka	butik	kauppa
Schlafrock	morgonrock	aamutakki	pradaja	sälja	kaupitella

Ylivoimaisesti suurin osuus lainasanoista tulee venäjältä. Luultavasti on kysymys sataprosenttisesti samoista lainoista, jotka ovat esiintyneet, ja esiintyvät, myös suomen kielessä. Suomen itä- ja kaakkoismurteissa sekä karjalan kielessä on monia jälkiä kielellisestä kontaktista. Myös suomen kielestä lainattiin Viipurissa paljon ruotsin ja saksan kieliin. Niinhän nykyäänkin tehdään, vaikka lainat ovat toisenlaisia. Saksalaisia sanoja ja sanontoja oli helppo käyttää myös ruotsin kielessä, koska nuo kaksi kieltä muistuttavat toisiaan niin paljon. Ruotsinkielisillä sanonnoilla tarkoitetaan tässä jokapäiväisiä, joskus vähän slanginomaisia sanoja, joita on käytetty puhekielessä Viipurissa, mutta jotka eivät ole ”oikeaa ruotsia” eivätkä yleensä

esiinny kirjallisissa yhteyksissä. Muutamia harvoja esimerkkejä löytyy taulukosta 5. Olen voinut käsitellä ja kommentoida niitä laajemmin asiaa koskevassa kirjassani.¹²

Lopuksi

Jos jatkaisin tätä pienen viipurilaisryhmän keskuudessa tekemääni tutkimusta pidemmälle, olisi varmaan hyvä ajatus tutkia enemmistöväestöä eli suomalaista Viipuria. Kuinka yleistä monikielisyys on ollut ja varsinkin, kuinka paljon on käytetty sanoja ja sanontoja toisista kielistä? Voisi myös ajatella sen tutkimista, mitä viipurilaisten sanoista ja sanonnoista on jäljellä suomen ja ruotsin kielessä Suomessa nykyään? Ovatko viipurilaisevakkosten kielelliset erityispiirteet muuttaneet heidän mukanaan, onko seuraava sukupolvi oppinut sanoja ja sanontoja vanhemmiltaan tai isovanhemmiltaan? Entä miten käy tulevaisuudessa? Minä ainakin yritän omassa perheessäni säilyttää tietyt suomalaiset, venäläiset ja saksalaiset sanat myös silloin kun puhun ruotsia.

Monikielisenä ja monikulttuurisena kaupunkina Viipuri oli värikkäin kaikista Suomen kaupungeista. Selvästi näkyy kuitenkin, että väripaletti oli vähitellen alkanut haalistua 1900-luvulla. Lopuksi lainaan kirjailija Jac. Ahrenbergin (s. 1847 Viipurissa) kuvaa kotikaupungistaan 1800-luvun loppupuolella. Se on sosiolingvistinen analyysi taiteilijan sanoin:

Rundtomkring det hela stimmade en rörlig hop barischnikar, isvoschikar, amatörer, hästskojare, tidningsreporters och en massa pojkar, icke de minst ifriga vid denna sportfest. Språkförbistringen var storartad. Ryska, tyska, finska, svenska och tatariska talades om hvartannat, alla flytande orätt, men man förstod hvarandra så obegripligt bra ändå. De olika springarnas forna bedrifter utlades, deras nuvarande "chancer" diskuterades ifrigt, svordomar på olika tungomål, gnägningar och oljud av tusen slag, fylde luften så man kunde tro sig med ens förflyttad bland helt andra människor än lugna säfliga finnar – men så var man ju också i Wiborg och det är likväl ännu idag någonting annat än det öfriga Finland.¹³

---

12 Tandefelt 2002.

13 Ahrenberg 1846/1910. Suom. PP.

Ympäriinsä parveili liikkuva joukko barischnikoita, isvoschikoita, amatöörejä, hevoshuijareita, lehtireporttereita ja lauma poikia, ei vähiten innoissaan tästä urheilujuhlasta. Kieltensekoitus oli suurenmoinen. Venettä, saksaa, suomea, ruotsia ja tattaria puhuttiin sikin sokin, kaikkea sujuvasti väärin, mutta käsittämättömän hyvin toisiaan kuitenkin ymmärrettiin. Eri ravureiden menneet saavutukset esiteltiin, heidän tämänhetkisiä chanssejaan diskuteerattiin kiivaasti, kiroiltiin eri kielillä, hirnumista ja mölyä kaikenlaista täytti ilman niin, että luuli kerralla siirtyneensä aivan muiden ihmisten joukkoon kuin säyseiden suomalaisten – mutta silloinhan oltiin Viipurissa ja se on yhä vielä vähän toista kuin muu Suomi.

Lähteet

Ahrenberg, Jac.: ”Några dokument belysande skolförhållandena i Wiborg under år 1846”. *Kaukomieli IV*. Utg. Viborgska avdelningen. Helsingfors 1910.

Allard, Erik & Starck, Christian: *Språkgränser och samhällsstruktur*. Lund 1981.

von Engelhardt, Nikolai Henrik: *Die Beschreibung des Russisch Käyserlichen Gouvernements von Wiburg (1767)*, ed Sulo Haltsonen. *Suomen historian lähteitä VIII*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1973.

von Hauswolff, Adelaïde: *Journal hållen under resor i Ryssland då Jag följde min Far, i Dess fångenskap År 1808 och 1809 (avskift)*. Riksarkivet.

Hülphers, Abrah. Ahrs.: ”Dagbok och Samlingar Uppå en Resa om Somarn 1760, Ifrån Westerås Till Petersburg och Ryssland, Fram och åter Sjöledes emellan STOCKHOLM och ÅBO, men sedan Landvägen igenom Finland, Nyland, Tavastland m. m.”. *Bidrag till kännedomen af vårt land II, samlade och utgifna af K. G. Leinberg*. Jyväskylä 1886.

Höckert, Esther och Borenius, Ingrid: *Människor och minnen från Wiborg vid sekelskiftet*. Helsinki 1940.

von Knorring, Frans P.: *Gamla Finland eller Det fordna Wiborgska Gouvernementet*. Åbo 1833.

Langebeck, Jacob: ”En dansk rejsendes skildring af Finland i det 18 århundrede” (1754). Utg. J. Clausen. *Förhandlingar och uppsatser 6. 1890–1892. Skifter utgivna af Svenska Litteratursällskapet i Finland XX*. Helsingfors 1892. 60–70.

Tandefelt, Marika: *Viborgs fyra språk under sju sekel.* Schildts förlag, Helsingfors 2002.

Tyrgilsmuseets tidskrift för minnen från Wiborg 1974/1. Utg. Tyrgilsmuseet r.f. (asv.red. H. Wihtol), Helsingfors 1974.

VKH

Viipurin kaupungin historia IV. J. W. Ruuth. uudistanut Erkki Kuujo et al. Torkkelin säätiö, Helsinki 1981.

Viipurin suomalaistuminen

Yrjö Kaukiainen

Viipurin suomalaistuminen 1800-luvulla oli laaja prosessi, jota voidaan tarkastella useammasta näkökulmasta. Näistä keskeisimpiä ovat toisaalta kaupungin väestöllinen ja sosiaalinen muutos sekä aatteellinen ja poliittinen kehitys. Ne olivat samaan suuntaan vaikuttaneita ilmiöitä, mutta kronologialtaan ne eivät olleet aivan yhteneväisiä. Myös niiden taustatekijät olivat erilaisia: demografinen ja sosiaalinen muutos oli erottamaton osa kaupungin nopeaa kasvua 1800-luvun jälkipuoliskolla, kun taas kulttuurinen ja poliittinen suomalaistuminen oli yhteydessä koko suuriruhtinaskunnassa vaikuttaneeseen suomalaisuusliikkeeseen.

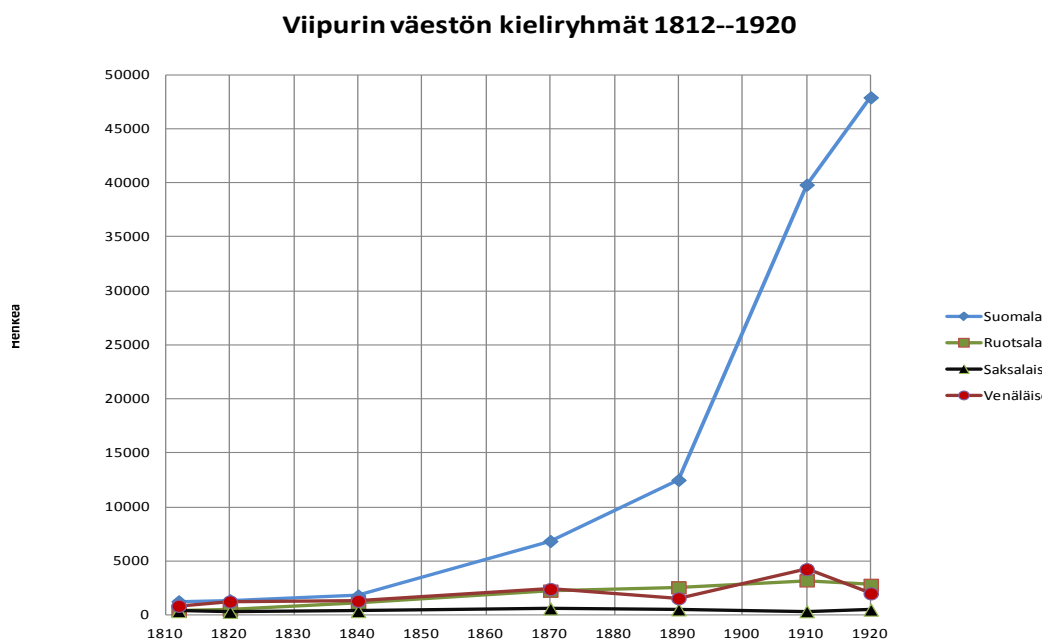
Taulukko 1. Viipurin väkiluku 1812–1920¹
(myös esikaupunkien väestö)

1812	2930
1820	3170
1840	4560
1860	5780
1870	12620
1890	18120
1910	48010
1920	53600

¹ 1812: KA, Viipurin läänin järjestämiskomitea E 8–9; 1820 ja 1840: Tilastokeskus, Viipurin väkilukutaulut; 1870–1920: SVT, suurimpien kaupunkien väestönlaskennat, Viipuri.

Viipurin väkiluku kasvoi sadassa vuodessa (1812–1910) noin 16-kertaiseksi (Taulukko1 ja Kuvio 1). Kasvu oli aluksi varsin maltillista, mutta nopeutui 1800-luvun puolivälin jälkeen. Kaikkein kiihkein kasvuvaihe koettiin vuosisadan viimeisen neljänneksen aikana ja erityisesti vuosien 1890 ja 1910 välisenä aikana, jolloin Viipurin ja sen esikaupunkien yhteenlaskettu väkiluku kasvoi noin 2,5-kertaiseksi. Väkiluvun lisäys johtui täällä, kuten muissakin Suomen suurimmissa kaupungeissa, voimakkaasta muuttoliikkeestä.

Kuvio 1: Viipurin väestön kieliryhmät 1812–1920 (Absoluuttiset luvut)

Viipurissa ei tosin koettu samanlaista rajua teollistumista kuin Kotkan seuduilla 1870-luvulla tai Pohjois-Kymenlaaksossa ja Vuoksenlaaksossa vähän myöhemmin. Kaupungista ei koskaan tullut metsäteollisuuskeskusta, vaan sen kasvua selittävät paremmin kaupan, liikenteen ja kotimarkkinateollisuuden kasvu. Näistä varsinkin viimeksi mainittu kuului itse asiassa normaalin teollistumisprosessin syventymisvaiheeseen, aikaan, jolloin teollistumisen ensimmäisen vaiheen mukanaan tuoma kansantulon kasvu heijastui myös tavallisen kansan elintason nousuun. Tämän takia Viipurin

väkiluvun rajuin nousu osui vasta kauden lopulle, jolloin erityisesti elintarvike-, rakennus- ja konepajateollisuus kasvoivat ja tarjosivat vuosi vuodelta enemmän työpaikkoja. Tosin Helsinki–Pietari -radan valmistuminen 1870 alkoi jo näkyä muuttoliikkeessä, mutta siitä seurannut liikenneyhteyksien paraneminen vaikutti melko pitkällä tähtäimellä. Saimaan kanavan rakentaminen sitä vastoin ei suoranaisesti tuonut kaupunkiin mitään muuttotulvaa. Itse asiassa se esti Kotkan tapaisen höyrusahakeskittymän synnyn Viipurinlahden seudulle, koska kanavan ansiosta viipurilaisten Saimaan alueella omistamat sahat säilyttivät kilpailukykynsä.

Taulukko 2. Viipurin väestöryhmät, prosenttiosuudet²

	1812	1820	1840	1870	1890	1910	1920
Suomalaiset	44,0	43,3	39,7	54,2	69,0	82,9	89,4
Ruotsalaiset	14,2	15,1	23,7	17,9	14,1	6,7	5,2
Saksalaiset	12,5	9,3	7,9	4,8	2,9	0,7	0,9
Venäläiset	29,1	31,3	28,7	19,1	8,6	8,8	3,7
Muut	1,2	..	..	4,0	5,4	0,9	0,8
Yhteensä	100	100	100	100	100	100	100

Pääosa Viipuriin muuttaneista tuli lähiympäristöstä sekä muualta Itä-Suomesta, joten kaupungin suomea puhua väestö kasvoi lähes samaa tahtia kuin sen kokonaisväkiluku.³ Vielä kaudella 1812–1840 suomea puhuvan väestön osuus pysytteli 40 prosentin tienoilla, mutta sitten se alkoi nousta

² 1812: KA, Viipurin läänin järjestämiskomitea E 8–9; 1820 ja 1840: Tilastokeskus, Viipurin väkilukutaulut; 1870–1920: SVT, suurimpien kaupunkien väestönlaskennat, Viipuri. Vuosien 1812, 1820 ja 1840 luvut tarkoittavat seurakuntien jäsenmääriä. 1812 ja 1820 ei ole tietoa ortodoksiseurakuntien jäsenmääristä – tällöin venäläisten määrä on laskettu vähentämällä muiden seurakuntien jäsenet Viipurin kokonaisväkiluvusta.

³ Paavolainen 1961, 254, 260.

kiihtyvällä vauhdilla. Jo ennen vuotta 1910 yli 80 prosenttia kaikista viipurilaisista oli suomenkielisiä.

Venäläiset olivat ennen 1800-luvun puoliväliä selvällä marginaalilla toiseksi suurin kieliryhmä, vaikka heidän osuutensa oli laskussa. Se näyttää tosin nousseen hieman Vanhan Suomen liittämisen jälkeen, mutta kysymyksessä saattaa olla näköharha. Todellisuudessa suurin osa venäläisistä oli sotaväkeä: varuskunnan miesvahvuus liikkui 3000 miehen tienoilla, ja siihen luettiin myös joukko sotilaskaupustelijoita, käsityöläisiä, entisiä sotilaita ja sotilaiden omaisia, jotka eivät maksaneet henkiveroja ja olivat sotilasseurakuntien jäseniä. Suomen valloituksen jälkeen sotaväen määrä väheni Viipurissakin, ja ainakin osa varuskunnan lieveväestä joutui ilmeisesti maksamaan henkiveroa muiden kaupunkilaisten tapaan; näin he tulivat ”näkyviksi.” Silti pääosa sotaväestä jäi edelleen väestötilastojen ulkopuolelle, vaikka lähes koko pysyvä varuskunta oli sijoitettu keskelle kaupunkia, entisen Vallin alueelle, keskustorin viereen rakennettuihin suuriin kasarmeihin.

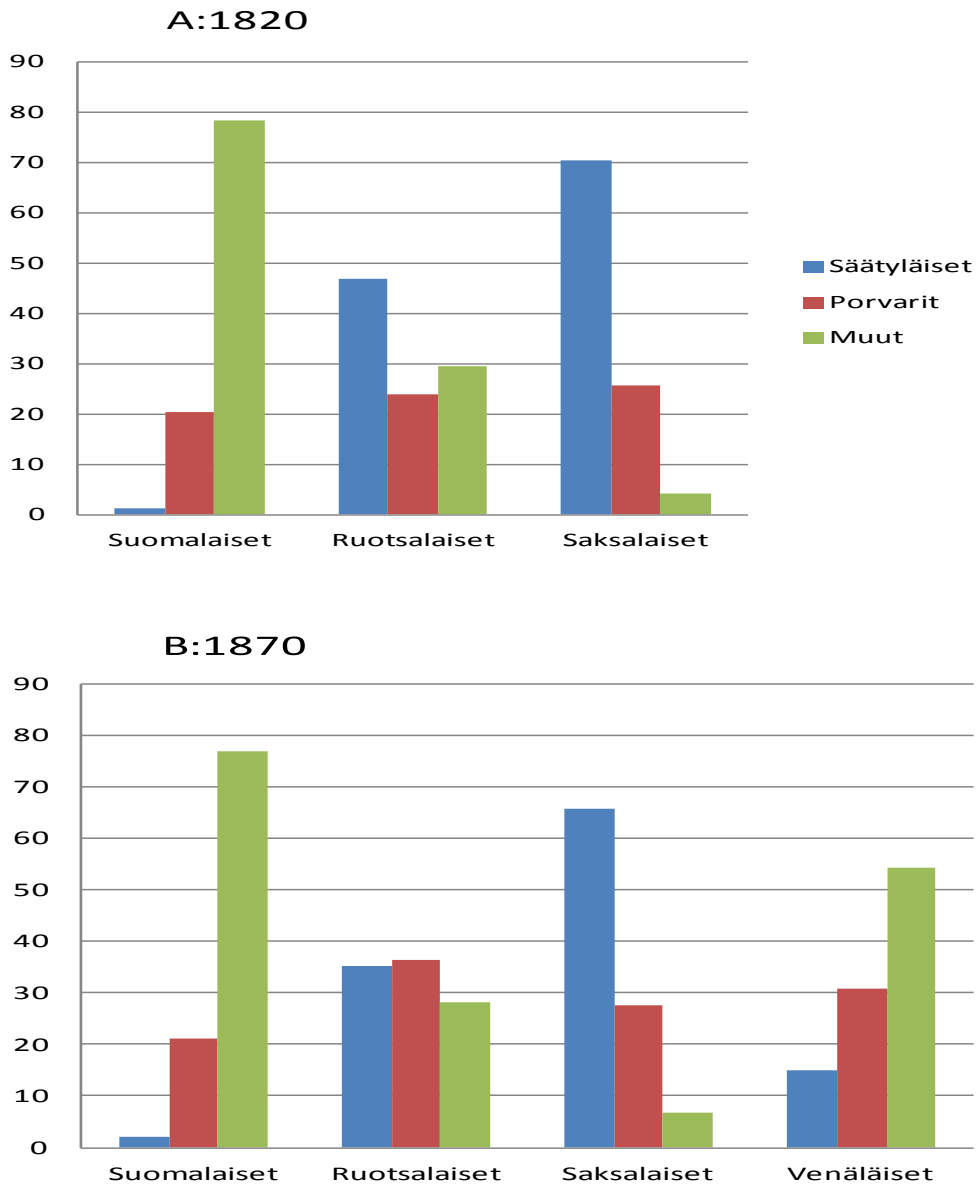
Vielä 1800-luvun alkupuoliskolla Viipuria voitiin luonnehtia neljän kieliryhmän, suomalaisten, venäläisten, ruotsalaisten ja saksalaisten kaupungiksi. Kuitenkin jo Vanhan Suomen liittäminen Suomen suuriruhtinaskuntaan aiheutti yhden selvän muutoksen. Vuonna 1812 saksalaisessa seurakunnassa oli lähes yhtä paljon jäseniä kuin ruotsalaisessa, ja nämä ryhmät edustivat yhdessä myös kaupungin siviiliyhteiskunnan huippua; ruotsalaiselle ja saksalaisella seurakunnalla oli muun muassa yhteinen komea kirkko.

Liittämisen yhteydessä läntisen Suomen poliittinen eliitti aloitti kuitenkin eräänlaisen saksalaisvastaisen kampanjan, koska saksaa puhuvan virkamiehistön katsottiin edustavan entistä korruptoitunutta järjestelmää. Vanhojen ruotsalaisten arvojen palauttamiseksi ruotsi julistettiin virkakieleksi ilman mitään siirtymäaikaa, jolloin monet vanhat virkamiehet, jotka eivät osanneet riittävästi ruotsia, voitiin syrjäyttää helposti. Kun samaan aikaan kuvernementtihallinto korvattiin ruotsalaisella lääninhallinnolla, ylimmän ja keskiportaan virkamiesten määrä putosi runsaasta kahdestasadasta alle sataan. Tämän seurauksena melkoinen määrä Viipuriin 1700-luvun lopulla kotiutunutta baltiansaksalaista virkamiehistöä jätti kaupungin. Vuodesta

1812 vuoteen 1820 saksalaisen seurakunnan jäsenmäärä vähenikin 366:sta 294:ään. Samaan aikaan ruotsalaisten määrä nousi 416:sta 478:aan. Tämän jälkeen kieliryhmien kehitys tasaantui, joskin ruotsalaisten määrä kasvoi paljon saksalaisia nopeammin. Vasta 1800-luvun viimeisellä neljänneksellä saksalaisten absoluuttinenkin määrä alkoi laskea, mutta silloin kysymyksessä oli useimmiten kielen vaihdos, ruotsalaistuminen. Siinä vaiheessa kysymys oli kuitenkin enää pienten vähemmistöjen suhteissa tapahtuneista muutoksista, sillä suomenkieliset olivat nousseet kaupungin ehdottomaksi valtaväestöksi. Erityisen voimakkaana tämä muutos näkyi uusissa esikaupungeissa, jotka olivat lähes sataprosenttisesti suomenkielisiä.

Läpi 1800-luvun Viipurin sosiaaliset ja kielelliset jakolinjat olivat melko pitkälle yhteneväisiä. Kuvioista 2 ja 3 näkyy, että niin 1820 kuin 1870 Viipurin saksan- ja ruotsinkielisen väestön selvä enemmistö kuului säätyläistöön tai porvaristoon. Saksalaisten sosiaalirakenne oli erityisen elitistinen: noin kaksi kolmasosaa heistä luokiteltiin säätyläisiksi, kun taas ”muihin” eli työväestöön kuului alle kymmenesosa; ruotsinkielisissä työväestön osuus oli sentään noin 30 prosenttia. Suomalaisväestö sen sijaan edusti aivan asteikon toista laitaa: lähes 80 prosenttia kuului kumpanakin esimerkkivuonna työväestöön, ja säätyläisten osuus oli vain muutama prosentti.

Kuvio 2: Kieliryhmien säätyjakautuma, prosenttia⁴

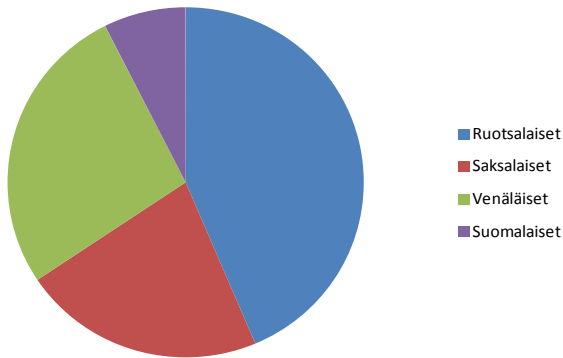

4 Tilastokeskus, Viipurin väkilukutaulut 1820; SVT, suurimpien kaupunkien väestönlaskennat, Viipuri 1870.

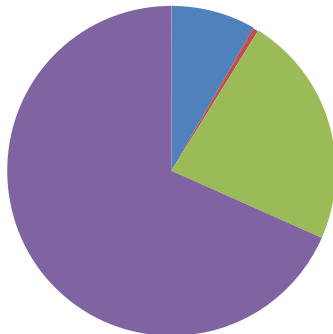

Kuvio 3: Säätyläistön ja muun väestön kieliryhmät 1870, prosenttia⁵

A: Säätyläistö

B. työväestö

Venäläisten sosiaalinen kirjo (josta tosin ei ole tietoja vuodelta 1820) näyttää puolestaan liikkuneen ruotsalaisten ja suomalaisten välimaastossa: yli puolet kuului työväestöön, mutta säätyläisiäkin oli noin 15 prosenttia. Myöhemmissä väestönlaskennoissa ei viipurilaisia enää luokiteltu saman säätyjaon pohjalta, mutta ainakin siinä suhteessa kuva säilyi muuttumattomana, että suomenkielisten valtaosa kuului kauden loppuun asti työväes-

⁵ Tilastokeskus, Viipurin väkilukutaulut 1820; SVT, suurimpien kaupunkien väestönlaskennat, Viipuri 1870. Huom. Keskimmäisenä ryhmänä oli alempi porvaristo.

töön, jos kohta muiden ryhmien osuus kasvoi hiljalleen. Hieman toisesta näkökulmasta tätä sosiaalista polarisaatiota kuvaavat väestönlaskentojen tiedot eri kieliryhmien koulutustasosta. Vuonna 1910 korkeammin koulutettuja (so. enemmän kuin kansakoulun käyneitä) oli eri kieliryhmissä seuraavasti:⁶

suomenkieliset	7,7 %
ruotsinkieliset	50,4 %
kaksikieliset (suomi/ruotsi)	55,0 %
venäjänkieliset	23,1 %
saksankieliset	69,7 %
muut	20,5%
koko väestö	17,0%

Maailmansodan kynnyksellä viipurilaisten valtaenemmistö puhui siis suomea. Suomalaisten valtaenemmistö oli kuitenkin vähän kouluja käynnyttä työväestöä. Voitaneen olettaa, että viimeksi mainittu piirre heikensi demografisen suomalaistumisen yhteiskunnallista vaikutusta.

Aatteellinen suomalaistuminen oli kuitenkin alkanut jo ennen nopean väestönkasvun kautta. Viipuri olikin koko maan mittakaavassa yksi ensimmäisiä suomalaisuusliikkeen keskuksia. Tämän kehitys johdetaan yleensä Jaakko Juteinin 1810-luvulla alkaneesta toiminnasta. Siinä oli kolme keskeistä piirrettä, jotka kaikki näkyvät myöhemminkin Viipurin läänin suomalaisuusliikkeessä.

Suomen kielen lisäksi Juteini korosti myös tavallisen suomalaisen kansan arvoa, ahkeruutta, sitkeyttä ja muita hyviä ominaisuutta ja kohotti näin sen itsetuntoa. Tämän lisäksi hänen tuotannostaan löytyy ajoittain varsin kärkevää yhteiskuntakritiikkiä, joka suuntautui sääty-yhteiskunnan valtasuhteisiin ja toisinaan jopa leimasi ylempien säätyjen edustajat epärehellisiksi, itsekkäiksi ja tyhmiksi. Kahdessa edellisessä suhteessa hänellä oli kuitenkin muutama paikallinen edeltäjä: 1800-luvun alkuvuosina Viipurissa, lähinnä

6 Paavolainen 1981, 267.

sen saksankielisessä lyseossa, oli vaikuttanut pieni romantikkojen piiri, jonka jäsenistä jotkut olivat tutustuneet ”kalevalaiseen” kansanrunouteen (aivan ilmeisesti Porthanin teosten välityksellä) ja jopa osasivat suomea. Tämän suunnan monumentti on piirikoulujen tarkastajan August Thiemen 600-säkeinen runoelma *Finnland* (1808), jossa niin Suomen luontoa kuin kansaa kuvataan runebergilaisen ihanteellisessa hengessä – 22 vuotta ennen Saarijärven Paavoja.⁷

Viipurin romantiikan jälkivaikutusta oli kaupungissa vielä 1830-luvulla. Kun siellä aloitettiin ensimmäinen suomenkielinen sanomalehti *Sanan Saattaja Wiipurista*, kuului sitä julkaisseen Sanoma Seuran ydinjoukkoon (Juteinin lisäksi) ainakin kolme henkilöä (kaupungin kappalainen Gustaf Wilhelm Wirenius sekä lukion silloiset opettajat Josef Wegelius ja Anders Josef Europaeus), jotka olivat käyneet Viipurin lukiota ensimmäisten romantikkojen ollessa siellä opettajina.⁸

Viipurin saksankielinen sivistyneistö suhtautui myös Juteinin aikana hyvin suopeasti suomalaisen kirjallisuuden edistämiseen. Niinpä kaupungin ensimmäinen sanomalehti *Wiburgs Wochenblatt* (jonka päätoimittajana oli lukion balttilaissyntyinen latinan lehtori Dietrich Andreas Mangelus) julkaisi toisena ilmestymisvuonaan (1824) peräti 25 Juteinin suomenkielistä runoa. Kun lehti sitten lakkasi Mangeluksen kuoleman jälkeen, viimeisen numeron liitteessä mainostettiin sen sijalle perustettua uutta suomenkielistä *Sanan Saattajaa*.⁹

Viipurin sisäisessä ”kulttuuritaistelussa” saksalaiset olivat kuitenkin jäämässä häviölle. Tässä suhteessa ratkaisevaa osaa näytteli 1840-luvun alussa tapahtunut lyseon ruotsalaistaminen. Tämä ei kuitenkaan vahingoittanut suomalaisuusliikettä, sillä Viipurin ruotsinkielinen sivistyneistökin näyttää olleen varsin fennofilistä. Tätä osoittaa vakuuttavasti se, että kun Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura aloitti toimintansa 1845, sen jäseniksi kirjoitautui ”reformoidun” lyseon koko opettajakunta. Viipurissa saattoi tosiaan olla – kuten Matti Klinge on esittänyt – tavallista enemmän ”avointa

---

7 Schweizer 2010.

8 Kyseisten henkilöiden taustoista: Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852.

9 Tommila 1988, 126–127; *Wiburgs Wochenblatt* 52 (*Beilage*)/1832.

asennetta suomen kielen aseman parantamiseen”.¹⁰ Sitä saattoi vielä lisätä se, että arkielämän asioissa suomi oli se *lingua franca*, jota hyvin monet viipurilaiset ymmärsivät.

Aatteellisen suomalaisuusliikkeen varhainen nousu selittyy yksinkertaisesti sillä, että Juteinin yhteiskuntakriitikistä huolimatta kysymys oli – aivan kuten muuallakin Suomessa – ei-suomenkielisen sivistyneistön ”akateemisesta” harrastuksesta. Seuraavassa vaiheessa ainakin muutamissa Viipurin ruotsinkielisissä perheissä (esim. Ahrenbergeillä) alettiin käyttää suomea kotikielenä. Samoihin aikoihin alkoi myös muodostua suomenkielinen keskiluokka. Selvänä ilmauksena sen kasvusta voidaan pitää suomenkielisten oppikoulujen perustamista. Vuonna 1872 toimintansa aloitti neliluokkainen suomenkielinen reaalikoulu ja seitsemän vuotta myöhemmin Viipurin Suomalainen Yksityislyseo. Jo 1884 yksityislyseo siirtyi valtiolle, 1891 reaalikoulusta (alkeiskoulusta) tuli Viipurin Suomalainen Reaalilyseo.¹¹

Hyvin keskeisen – jos kohta kaikkea muuta kuin yksiselitteisen – indikaattorin suomalaisuuden kasvusta tarjoaa Viipurin suomenkielisen lehdistön kehitys. Taulukosta 3 voidaan nähdä, että ennen vuotta 1890 kaupungissa oli ehditty julkaista toistakymmentä suomenkielistä sanomalehteä. Lista on siinäkin mielessä vaikuttava, että ensimmäiset ruotsinkieliset lehdet, *Wiborg* ja lyhytaikainen *Wiborgs Tidning*, ilmestyivät markkinoille vasta 1855, ja vuoteen 1890 mennessä tähän luetteloon voitiin lisätä vain kaksi uutta nimeä (*Östra Finland* ja *Wiborgsbladet*). Toisaalta on hyvä muistaa, että suomenkielisten lehtien lukumäärä kertoo myös siitä, että niillä oli vaikeuksia kerätä kannattavan toiminnan vaatimaa lukijakuntaa. Ensimmäisen *Sanan Saattajan* levikki liikkui vain 200–400:n välillä, ja *Otavakin* sai parhaimmillaan tyytyä 500–600 tilaajaan. Vasta *Viipurin Sanomien* levikki nousi pysyvästi tuhannen päälle: 1899 se pääsi jo selvästi yli 6000:n.¹² Tässä suhteessa tosin Viipurin ruotsinkielinen lehdistö ei ollut sen paremmassa asemassa, koska sen väestöpohja oli suhteellisen vaatimaton. Suomenkielisten lehtien tukena sen sijaan oli ympäröivän maaseudun

---

10 Klinge 1975, 58.

11 Viipurin suomalaisuusliikkeestä yleensä, Kähäri 1981; kouluista, Nissilä 1981.

12 Tommila 1988, 183–184; Landgren 1988, 305–306, 347–348; Ekman-Salokangas et al. 1988.

lukijakunta; koska itäinen fennomania oli läntistä ”demokraattisempaa”, se sai vankan kannattajakunnan myös maaseudulta.

Taulukko 3. Viipurissa vuoteen 1890 mennessä ilmestyneet suomenkieliset sanomalehdet¹³

Sanan Saattaja Viipurista 1833–1836, 1840–1841

Kanava (eli Sanansaattaja Viipurista) 1845–1847

Lukemisia Maamiehille 1849–1850

Sanan-Lennätin 1855–1859

Aamurusko 1859

Otava, Sanomia Wiipurista 1860–1863

Ilmarinen 1866–1872

Suomenehti 1872–1874

Ilmarinen 1874–1888

Wiipurin Sanomat 1885–

Wiipurin Uutiset 1887–1888

Suomenkielisen keskiluokan ja sivistyneistön vahvistuminen näkyy myös yhdistystoiminnassa. Jo 1860-luvun lopulla oli varsin spontaani ja epämuodollinen Suomalainen Seura, johon kuului myös paljon ruotsinkielistä sivistyneistöä. Tällä piirillä oli ilmeisen suuri merkitys suomalaisten oppikoulujen taustaryhmänä. Se selittää myös sen, että Viipuri sai oman naisyhdistyksensä samana vuonna (1884) kuin Suomen Naisyhdistys perustettiin Helsingissä. Kolme vuotta myöhemmin tapahtunut Wiipurin Suomalaisen Klubin perustaminen saattaa sitä vastoin heijastaa jo alkavaa kielitaistelua: ruotsalaiset olivat alkaneet vetäytyä Suomalaisesta Seurasta jo 1870-luvulla. Suomenkieliset liikemiehet puolestaan perustivat oman klubbinsa, Liikemiesten yhdistys Pamauksen 1891.

---

13 Ekman-Salokangas et al. 1988.

Yhdellä sektorilla viipurilaiset olivat suorastaan edelläkävijöitä. Jo 1875 kaupungissa perustettiin Työväen iltaseura, joka pyrki harjoittamaan humanitääristä ja valistustoimintaa työväestön keskuudessa. Sen synty kytkeytyi ilmeisesti vuotta aikaisemmin aloittaneeseen Kansanvalistusseuraan, mutta käytännön aloite oli tullut Viipurin poliisilaitoksen piiristä, jonka tavoitteena oli ensi sijassa rajoittaa liiallista väkijuomien käyttöä. Tässäkin oli siis kyse keskiluokkaisesta yhdistyksestä, ja sen toiminta näyttää hiipuneen jo ennen vuosikymmenen loppua. Samoihin aikoihin Viipurissa opettajana toiminut runoilija J. H. Erkko yritti perustaa ”Työmiesyhtiötä”, jonka tavoitteena oli työväestön taloudellisen aseman parantaminen. Sen sääntöjä ei kuitenkaan hyväksytty senaatissa, ja yritys onnistui vasta 1888, neljä vuotta sen jälkeen, kun tehtailija Viktor von Wright oli perustanut Helsingin työväenyhdistyksen. Myös Viipurin työväenyhdistys oli aluksi porvarillinen (tai ”wrightiläinen”), mutta muuttui avoimen sosialistiseksi 1890-luvun lopulla.¹⁴

Siinä vaiheessa, kun Viipurin työväen iltaseura otti ensimmäisiä askeleitaan, oli aatteellisen suomalaisuuden sopusointuinen aika, aika jolloin ”kaikki” kannattivat suomenkielen käytön lisäämistä, jo siirtynyt menneisyyteen. Kielikysymys politisoitui, muuttui taisteluksi vallasta. Kaupunkihallinnon tasolla varsinaista lähtölaukausta merkitsi uusi laki kaupunkien kunnallishallinnosta (1873), joka korvasi porvariston valitsevat pormestarit ja maistraatit vaaleilla valituilla valtuustoilla. Kaikki veroa maksavat kaupunkilaiset olivat äänioikeutettuja, mutta äänien määrä riippui veroäyrien määrästä. Kun vielä palkolliset (käytännössä myös suuri osa työväestä), köyhät ja naimisissa olevat naiset olivat ilman äänioikeutta, valtuuston vaaleihin pääsi osallistumaan yleensä vajaa viidesosa aikuisväestöstä. Viipurissa tämä tarkoitti tietysti sitä, että suomenkielisten enemmistö sai jäädä syrjästäkatsojiksi, kun valtuustoa hallitsivat muunkielisen varakkaan väen edustajat.

Viipurin valtuustossa todellista ja ajoittain varsin kiivasta kielitaistelua käytiin erityisesti kahden kysymyksen ympärillä. Ensimmäinen koski äänestämiseen oikeuttavan äyrimäärän alarajaa sekä suurinta äänimäärää, mitä varakkaimmat pystyivät käyttämään. Taistelun kiivautta osittaa se, että kun

---

14 Soikkanen 1970, 37–68.

suomalaisten ja vapaamielisten ruotsalaisten yhteinen lista voitti vuoden 1889 valtuustovaalissa, hävinneet konservatiivit valittiin ja saivat aikaan sen, että vaali jouduttiin uusimaan – tosin tulos ei siitä juuri muuttunut. Toinen suuri kiista koski valtuuston pöytäkirjoissa käytettävää kieltä. Vasta 1893 ehdotettiin ensimmäisen kerran, että pöytäkirjat pidettäisiin suomeksi, mutta meni vielä melkein kymmenen vuotta, ennen kuin edes kompromissi – pöytäkirjat sekä suomeksi että ruotsiksi – meni läpi (1901). Kuusi vuotta myöhemmin suomalaiset saivat kuitenkin lopullisen voiton, kun pöytäkirjoja ryhdyttiin vuoden 1907 alusta pitämään suomeksi. Äänioikeuskiista sitä vastoin ratkesi vasta 1917, kun uusi kunnallislaki säätii yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden.¹⁵

Voi tuntua yllättävältä, että suomalaisuusliikkeen viipurilainen idylli murtoi niin perusteellisesti. Kuitenkin asialle löytyy varsin luonnollinen selitys. Niin kauan kuin suomalaisten enemmistö ei kasvanut kovin kovaa vauhtia, se ei tuntunut konkreettiselta uhalta säätyläistön silmissä – sellaiseksi se muuttui vasta, kun suomalainen alaluokka näytti valtaavan kaupungit kaikki osat ja alkoi myös vaatia osaansa vallasta. Tällöin vanhojen viipurilaisten suhtautuminen tulokkaisiin kärjistyi: heissä ei enää nähtykään runebergiläisiä hyveitä, vaan huonot ominaisuudet, alhainen koulutustaso ja ”metsäläinen” käytös alkoivat leimata heitä. Viipurissa 1870 syntynyt Alma Söderhjelm on muistelmissaan välittänyt nuoruutensa mielikuvia seuraavasti: ”- yhteiskunnassa oli kaksi kerrosta, sivistynyt luokka, joka oli ruotsalainen, ja sivistymätön, joka oli suomalainen.” Jopa Pamaus-seuraa pidettiin turhana ”keskiluokan” yrityksenä.¹⁶ Ilmeisesti abstraktiin asiaan, kieleen, oli paljon helpompi suhtautua positiivisesti, jopa empaattisesti, kuin tuota kieltä käyttäviin lihaa ja verta oleviin ihmisiin.

---

15 Kähäri 1981, 622–629.

16 Kähäri 1981, 621.

Lähteet:

Ekman-Salokangas, Ulla, Aalto, Eeva-Liisa & Salokangas, Raimo (toim.): *Hakuteos, Sanoma- ja paikallislehdistö 1771–1985. Suomen lehdistön historia 5–7.* Kustannuskiila, Kuopio 1988.

Klinge, Matti: *Bernadotten ja Leninin välissä: Tutkielmia kansallisista aiheista.* WSOY, Porvoo-Helsinki 1975.

Kotivuori, Yrjö: *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852.* (<http://helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli>, luettu 15.12.2012).

Kähäri, Matti: Viipurin suomalaistuminen – suomalaisuuden liike. *Viipurin kaupungin historia IV:2.* Torkkelin säätiö, Lappeenranta 1961.

Landgren, Lars: Kieli ja aate – politisoitua sanomalehdistö 1860–1889. *Suomen lehdistön historia I.* toim. P. Tommila. Kustannuskiila, Kuopio 1988.

Nissilä, Viljo: Koulut ja opistot. *Viipurin kaupungin historia IV:2.* Torkkelin säätiö, Lappeenranta 1981.

Paavolainen, Jaakko: Väestöolot. *Viipurin kaupungin historia IV:2.* Torkkelin säätiö, Lappeenranta 1981.

Robert Schweitzer (toim.): *Zweihundert Jahre deutsche Finnlandbegeisterung.* Aue-Stiftung 2010.

Soikkanen, Hannu: *Luovutetun Karjalan työväenliikkeen historia.* Tammi, Helsinki 1970.

Päiviö Tommila: Yhdestä lehdestä sanomalehdistöksi 1809–1859. *Suomen lehdistön historia I.* toim. P. Tommila. Kustannuskiila, Kuopio 1988.

Wiburgs Wochenblatt 52 (*Beilage*). 1832.

Henkilöhakemisto

Ahrenberg, Johan Jacob (1847–1914) kirjailija	27, 71
Alexandroff, Anisia entinen maaorja, mestari	40–41
Aleksanteri I (1777–1825) Venäjän keisari	13, 25
Alfthan, Johannes (1830–1893) Wiborgs Tidning -lehden toimittaja	36
Armfelt, Gustav Mauritz (1757–1814) kenraalijutantti, Suomen asian komitean puheenjohtaja	24–25
Brandenburg, Nikolas kuvermentin sihteeri	24
Burjam-Borga, Mally (1875–1919) laulajatar	26
Cröell, Johan Viipurin pormestari	17
von Engelhardt, Natalie (1773–1829) Kenraalikuvernööri Fabian Steinheilin puoliso	28
von Engelhardt, Nikolaus (1730 – 1778) kuvernööri, vapaaherra	18
Erkko, J. H. (1849–1906) opettaja, kirjailija	86

Europaeus, Anders Josef (1797–1870) lukion opettaja, kirkkoherra, kansanvalistaja	83
Hackman, Wilhelm (1842–1925) kauppaneuvos	30
Hackmann, Johann Friedrich (1755–1807) kauppias	19
Heitman, Henric Niclas kauppakirjanpitäjä	38–40
Hogenfels, Cyriakus Viipurilainen satulaseppä	16
Horn, Klaus Kristerinpoika (1518–1566) Viipurin linnan päällikkö	16
von Hoya, Johann (1529–1574) kreivi	16
Juteini, Jaakko (1781–1855) kuvermentin sihteeri, kirjailija	24, 30, 82
Katariina Suuri (1729–1796) Venäjän keisarinna	18–20, 57
Koppinen, Henrik sotilas	43–44
Kovaleff, Peter raatimies	43–44
Kustaa Vaasa (1496–1560) Ruotsin kuningas	15–16

Kuula, Toivo (1883–1918) säveltäjä	8
Lennepin, Louis maalari	41
Mangelus, Dietrich Andreas latinan lehtori, Wiburgs Wochenblatt -lehden päätoimittaja	83
Mielck, Ernst (1877–1899) Säveltäjä, ensimmäinen suomalainen sinfonikko	26
Oppi, Johan sotilas	43
Pacius, Fredrik (1809–1891) Helsingin yliopiston musiikki-tirehtööri	28
Pietari Suuri (1672–1725) Venäjän keisari	17
Porthan, Henrik Gabriel (1739–1804) Turun Akatemian professori	83
Purgold, Ludwig Kimnaasinopettaja	21, 24–25
Schversnikoff, Vasilei maaorja, venäläinen räätälimestari	39–40
Sergejev, Aleksander kauppaneuvos, tupakkatehtailija	29–30
Sibelius, Jean (1865–1957) säveltäjä	8

Steinheil, Fabian (1762 – 1831) kenraalikuvernööri	28
Suppius, Christoph Eusebius (s. 1766) kirjansitoja	23
Suvorov, Aleksandr Vasiljevitš (1729–1800) venäläinen kenraali	28
Söderhjelm, Alma (1870–1949) ensimmäinen naisprofessori Suomessa	87
Thesleff, Aleksander Amatus (1778–1847) Venäjän armeijan upseeri, kenraalikuvernöörin sijainen	16, 28
Thesleff, Claudius Viipurin saksalaisen seurakunnan ensimmäinen pastori, sittemmin tuomiorovasti ja piispa	16
Thieme, August (1780–1860) Viipurin ja Käkisalmen saksankielisten piirikoulujen tarkastaja	10, 12–13, 21, 83
Torkkeli Knuutinpoika (k. 1306) Ruotsin valtakunnanmarski	14
Tschusov, Pjotr kauppias	30
Wegelius, Josef lukion opettaja	83
Wirenius, Gustaf Wilhelm	83

Viipurin kaupungin kappalainen

von Wright, Viktor (1856–1934) 86
tehtailija, työväenliikkeen perustaja

Ziencke, Johan 37
leipuri

